

**9. MAGYAR NYELV NAPJA
2019. november 13.**

Édes Anyanyelvünk

2019. NOVEMBER

41. ÉVF. 5. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

**Tőkés László a hitében
és nyelvében élő nemzetről**

**Kemény Gábor:
Szép magyar vers**

**Nyelvi nyársak között
Farkas Árpád erdélyi költőt kérdezi
Birtalan Andrea**

**„Az anyanyelv nem csereszabatos”
Beszélgetés Demeter Szilárdval**

**Szó szót követ:
„A legszentebb játék” rímmel
vagy rímtelenül**

**Grétsy László:
A százéves Láng Miklós köszöntése**

**Blankó Miklós:
Hatvan kérdés Balázs Gézához**

**Juhász Zoltán András:
Nyelvünk és Kultúránk 2018**

**Ajándék: A Magyaróra című
új folyóirat 2019. évi száma
minden előfizetőnek**

**Sugár Andor:
Földművesek**

**É
A**

**Magyaróra
melléklettel**

Beszélt, énekelt és táncolt anyanyelvünk ünnepe lesz november 13-án a Pesti Vigadó történelmi épületében – örömmel írom: immár hagyományosan. Arany János és Mátyás király emlékezete után idén a gyermekirodalom két fejedelmét, Benedek Elek és Kányádi Sándor alakját állítjuk fénybe. A nagy mesemondó, Elek apó százhatvan éve született és kilencven éve hunyt el; anyanyelvünk és a magyarság költő nagykövete pedig idén lenne 90 esztendő. Méltó alkalom tehát, hogy legszebb meséink, táncaink, dalaink segítségével bebarangoljuk a Kárpát-medencét Bukovinától az Órvidékig, Tolnáig Baranyaig, Hencidától Boncidáig.

9. magyar nyelv napja, 2019. nov. 13. 16.00

„[V]annak vidékek ahol csak úgy lehet / megmaradnunk ha kezemből a kezéd / és a viselkedés szónak is hamva van” – mondjuk Kányádival, s természetes, hogy a gálaműsor főszereplői idén is felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, moldvai, délvidéki és anyaországi gyerekek. A Magyar Örökség-díjas Cédruš Táncgyűjtéstől pedig kóstolót kaphatunk régi és új stílusú táncainkból, gyönyörködhetünk népviseletünk gazdagságában, és élvezhetjük tájnyelveink ízeit. A november 13-án, szerdán 16 órakor kezdődő program résztvevői előtt Korzenszky Richárd tihanyi prior emeritus perjel mond ünnepi beszédet, s itt üdvözljük a Lőrincze Lajos-díj, a Deme László-díj és a Maróti István-emlékérem új kitüntetettjeit, valamint az ASZ országos pályázatának és a Magyar Nyelv Múzeuma „Írj levelet Kazinczynak!” című versenyének nyerteseit is. A gálaműsorra a belépés ingyenes, de regisztrációhoz kötött. Drótposta: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu Telefon: +36-30-504-7423. Mindenkit szeretettel várunk!

Juhász Judit

A korábbi Magyaritanítás című folyóirat szerkesztői és magyartanárok kérésére az Anyanyelvapólok Szövetsége **Magyaróra** címmel új folyóiratot indít. A folyóirat újdonsága, hogy számai egy-egy magyartanítási témát járnak körül a pedagógiai irodalomtudomány, nyelvészet, kapcsolódó területek (színház, film, zene, képzőművészetek) nézőpontjából, valamint szakmai fórumot is biztosítanak a magyartanároknak. Az első összevont számot az Édes Anyanyelvünk novemberi számával együtt ajánldkba kapják az előfizetők. 2020-tól a lapot előfizetésben terjeszti a Magyar Posta (4000 Ft/év), vagy számonként megvásárolható a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda internetes könyvesboltjában (www.e-nyelv.hu). Ugyanezen a honlapon a lap elektronikus változata is elérhető.

Az ÉA szerkesztősége

Sugár Andor (Bp., 1903. márc. 10. – 1944. máj.): festő. Ezüstműves műhelyben tanonckodott, majd Podolini Volkmann Artúr iskolájában rajzolni tanult. Szerepelt a Képzőművészek Új Társasága (KUT) és a Szocialista Művészcsoporthoz kiállításain, az utóbbinak alapító tagja volt. Festészete mellett rézkarcai és rajzai is értékesek. Auschwitz felé tartva halt meg, ismeretlen időpontban.

TARTALOM

A hitében és nyelvében élő erős nemzet nem ismer megalkuvást.	
Tőkés László válaszol Balázs Géza kérdéseire .	3
Balogh Judit: A mondatfajta és a beszélői szándék	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Szimmetria és nyelv (1)	5
Büky László: Törpe Tin és a meszelés	6
Sz. Györfly Sarolta: Fürkésző	6
Kemény Gábor: Szép magyar vers. Illyés Gyula: Újévi ablak	7
Horváth László: Rangidős	8
Elek Lenke: Kóstoló a gasztronyelvből	9
Mózes Huba: „Haddlám, tahó bárd mennyit ér?” Költői eszközök <i>A nyelszi bárdolatlanokban</i> ...	10
Kemény Gábor: Új szavakat tanulok	11
Nyelvi nyársak között. Farkas Árpád erdélyi költőt kérdezi Birtalan Andrea	12
„Az anyanyelv nem csereszabatos”. Demeter Szilárdot kérdezi Balázs Géza	13
Grétsy László: A százéves Láng Miklós köszöntése	14
Blankó Miklós: Szó szót követ. „A legszentebb játék” rímmel vagy rímtelenül .	15
Csernyák Hajnalka: A mentális lexikon működése a jelnyelvhasználók körében	16
Schirm Anita: Hát mit ki nem fejezhet egy <i>hát</i> ?! .	17
Kemény Gábor: H. Varga Márta: Változó anyanyelvünk.	17
Blankó Miklós: Az online világ új enciklopédiája. Szűts Zoltán: Online	18
Juhász Zoltán András: „Cselekedni kell, hogy anyanyelvünk szavai ne kóboroljanak szét...” (Nyelvünk és Kultúránk 2018/1–4.) ...	19
Hírek, tudósítások	20
Blankó Miklós: Hatvan kérdés Balázs Gézához .	21
Pontozó	22
Keresztretjétny	23
Új szavak, kifejezések (107.)	23
Minya Károly: www.manyszi.hu	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVAPÓLOK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók: Magyar Nyelvtudományi Társaság, MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport. Kiadja: az Anyanyelvapólok Szövetsége. Felelős kiadó: Juhász Judit. Felelős szerkesztő: Grétsy László. Szerkesztőség: Balázs Géza balazs.geza@gmail.com, Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com, Kovács Zsuzsanna (titkár) kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu, ea.szerkesztoseg@gmail.com. Szerkesztőbizottság: Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor. A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu (vagy: www.anyanyelvapolo.hu) A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlapelofizetes@postan.hu. Fax: 303-3440. Információ, reklamáció: 06 80 444-444. További terjesztő: Könyvtárellátó Kht. Az Anyanyelvapólok Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év. Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvapólok Szövetsége, 1053 Budapest, Károlyi u. 16. Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap,

a Magyar Művészeti Akadémia

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)
Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.
Nyomás: mondAT Kft.

A hitében és nyelvében élő erős nemzet nem ismer megalkuvást

A romániai forradalom Temesvárott kezdődött, Tőkés László parókiájánál, Dózsa György megégetésének és a Bolyai-geometria megszületésének helyén, és épp Bolyai János születése évfordulóján, 1989. december 15-én. A harmincéves évfordulón **Tőkés László** válaszol **Balázs Géza** kérdéseire.

Mit jelentett az Ön számára, illetve az erdélyi magyarság számára az Édes anyanyelvünk rádióműsor?

„Nyelvében él a nemzet” – tartja hitvallásszerű szállóigénk. Akkor, amikor még televízió sem volt, illetve a Magyar Televízió adását az elszakított területeken nem lehetett fogni, a Kosuth rádió a köldökszínór szerepét töltötte be az (anya)nemzet és az erdélyi magyarság között. Mondhatni, hogy leginkább általa kapcsolódtunk be a nemzet vérkeringésébe. Jellemző, hogy Édesapám az 1956-os forradalom kirobbanásakor – kölcsönből – vásárolta meg első rádiókészülékünket. De a közös nemzettudatot erősítő magyar labdarúgás mérkőzéseinek közvetítését is a rádió révén hallgathattuk meg. Nemzeti, anyanyelvi, kulturális közösségünk természetes közegét biztosította a rádió. A Jó ebédhez szól a nóta vagy a Játék és muzsika tíz percben hasonlatosságra Lőrincze Lajos Édes anyanyelvünk című műsora mindennapos közös élménye volt a kényszerű elszigeteltségben élő, elárvult magyarságnak. Többszörösen hátrányos kisebbségi helyzetünkben magyarságunk vállalásának, határok fölötti összetartozásunknak és gyönyörűsége anyanyelvünk iránti ragaszkodásunknak már-már kultikus szerepét töltötte be életünkben.

Hogyan látja a mai magyar nyelv helyzetét, különösen a Partiumban, Erdélyben?

Alapvető különbséget kell tennünk a magyarhoni és a határon túli magyar nyelvi helyzet között. Saját országában a közösségi értekezés – a kommunikáció – természetes közege az anyanyelv, amelyben még sajnálatos romlása esetén is vígan megél a nemzet. Ideát azonban a többségi asszimilációs politika tartós romboló kihatásai miatt a nyelvromlás, illetve a nyelvvesztés: létkérdés. Igazából a külhoni magyarságra nézve érvényes, hogy: „nyelvében él a nemzet”. És ezt a Ceaușescu-féle homogenizációs politika folytatói nálunknál is jobban tudták... A Trianon óta eltelt száz esztendő, illetve a minden előbbinél durvább nacionálkommunista korszak szinte helyrehozhatatlan károkat okozott az erdélyi, partiumi magyar közösség álló- és életképességében, illetve nyelvi helyzetében. Ez azonban már nem annyira „nyelvészeti”, hanem sokkal inkább szociológiai, politikai, történelmi kérdés. A változott formában tovább tartó – vértelen – nyelvi, kulturális genocídium körülményei között erdélyi magyarságunk számára az egyik legnagyobb kihívást jelenti nemzeti önazonosságának a megőrzése. Ezen küzdelmünkben, nyelvi jogaink politikai téren való kivívásával együtt, a legfontosabb eszközünk, Kányádi Sándorral szólva: „egyetlen batyunk botunk fegyverünk”: magyar anyanyelvünk.

Kinek milyen feladata lehet a magyar nyelv egységének megőrzésében (esetleg fennmaradásának elősegítésében)?

Amint már említettem, a nyelvi jogainkért folytatott politikai küzdelem elsőrendű fontossággal bír. Jobbára erről szól a

kommunista diktatúra bukása óta eltelt három évtized. Megítélesem szerint az erdélyi magyar politikai osztály ebben a tekintetben lehetőségein alul teljesített. Az is igaz azonban, hogy nemcsak mi vagyunk gyengék, hanem a tovább élő román nemzetállami sovinizmus is igen erős, közösségi állapotunk pedig leromlott, erőtartalékaink végesek. Tehát mindennek előtt a közösségi politikai érdekérvényesítésre helyezném a hangsúlyt. Kevert többségi társadalmunk viszonyai között autonóm magyar „kistársadalmunkat” kellene helyreállítanunk, illetve kiépítenünk, nemzeti közösségünk, kultúránk, közoktatásunk, médiánk, egyházaink, gazdaságunk, szociális rendszerünk törvényi és intézményi kereteinek a megerősítésével, illetve megerősítésével. Mindez értelemszerűen anyanyelvünk létjogosultságát, hátrányos megkülönböztetéstől mentes használatát és érvényesülését is biztosítaná. A határokon átvívelő magyar nemzetpolitika támogatásával és közreműködésével ez a fajta érdekérvényesítés erdélyi kisebbségi ügyünket egy-

temes nemzeti, sőt európai szintre hivatott emelni. És akkor még nem szóltam „a nemzet nap-számosságának”, a tanítónak és tanároknak, a lekipásztoroknak és papoknak, a színészeknek, orvosoknak, újságíróknak és – miért ne – a nyelvvelőknak, valamint az öntudatos magyar polgároknak a személyes felelősségéről és hivatásvállalásáról...

Az 1989-es romániai forradalom kapcsán az összmagyar nyelv és kultúra szempontjából mit hozott az elmúlt harminc év?

Az előbbiekből említett törvényi és intézményes keretek kialakítása igencsak korlátozott mértékben valósult meg. A kommunista visszarendeződéssel együtt visszatérő államnacionalista magyarellenesség szívós kitarással, lépten-nyomon gátat vet legitim célkitűzéseink elérésének, az erdélyi magyarság helyzete törvényes rendezésének. A kommunizmus idején elkobzott, a magyar intézmények székhelyéül szolgáló ingatlanaink visszaszolgáltatása rendkívül hiányos, illetve leállt. Kezdetben azt hirdettük meg, hogy „az óvodától az egyetemig” terjedően minden szinten helyreállítjuk a magyar nyelvű oktatást. Ezzel szemben a kolozsvári Bolyai-egyetemet sem sikerült helyreállítanunk, a marosvásárhelyi orvos- és gyógyszerészképzés pedig a szemünk láttára, napjainkban szűnik meg. Enyhe vigasz, hogy történelmi egyházaink a partiumi-erdélyi magyar magánegyetemi hálózat létrehozásával próbálták ellensúlyozni a magyar felsőoktatás terén elszenvedett jogfosztást. Kiterjedt egyházi iskolarendszerünket csak töredékes formában és mértékben sikerült újraalakítanunk. A központosított, kommunista típusú bukaresti oktatáspolitikát a mégiscsak helyreállított magyar iskolákkal és tagozatokkal együtt ezek működését is végletesen korlátozza. A magyar nyelv és szimbólumok szabad használatáért mindmáig mindennapos harcot kell vívunk. Egyszerűen Romániában a kisebbségpolitika terén sem ment végbe a demokratikus rendszerváltozás, sőt váltakozó mértékben a magyarság helyzete időről időre romlik. A temesvári forradalom 30. évfordulóján sajnálattal kell megállapítanunk, hogy jelenleg éppen leszálló ágba vagyunk. A hitében és nyelvében élő nemzet azonban nem ismer megalkuvást. „Csapataink harcban állnak.”

Kép: BG

A mondatfajta és a beszélői szándék

A mondat a nyelvhasználat egysége, meghatározására nagyon sok elképzelés született. A pontos definíció hiánya ellenére a nyelvhasználók mindig tudják, hogy az adott szituációban mi tekinthető mondatnak, s mi nem. Minden mondat szóból vagy szavakból áll, lezáró intonációs szerkezet jellemzi, kapcsolatban van a valósággal, a beszédhelyezettel, amelyben létrejön, jelentését befolyásolja a szituáció, illetve a szöveggörnyezet. A mondat megalkotásában mindig tükröződik a nyelvhasználó(k) valamilyen szándéka a körülöttünk lévő világgal, valósággal kapcsolatban. Ez a szándék lehet például valaminek a közlése, érdeklődés, érzelem, kívánság vagy akarat kifejezése.

A leggyakrabban előforduló beszéloi viszonyok, szándékok kialakították a rájuk legjellemzőbb mondatfajtasorokat. A mondatfajtasorok nyelvtani eszközökkel megalkotott megnyilatkozási formák, amelyekkel a diákok már az oktatás korai időszakában megismerkednek. Alapvetően a mondat funkcionális típusaiként találkoznak velük, hiszen az érdeklődés leggyakrabban kérdő mondat, a közlés kijelentővel, az érzelem felkiáltóval, a beszéloi kívánság óhajtóval, az akarat pedig felszólító mondat, valósul meg. A mondatfajta a mondatnak kötelező tulajdonsága, hiszen minden, a nyelvhasználatban megjelenő mondat beletartozik az említett és mindenki által ismert öt alaptípus egyikébe. (Nyelvünk különlegesnek számít ebből a szempontból, hiszen a nyelvek többsége csak három mondatfajta különbözött meg: kijelentőt, kérdőt és felszólítót; a magyarban azonban a nyelvtani hagyomány szerint és megvalósulásában is elkülöníthető az említett öt típus.)

A mindennapi nyelvhasználatban azonban előfordulhat, hogy az említett beszélői szándékok nem a rájuk legjellemzőbb mondatfajtaban jelennek meg. Udvarias felszólítást, vagyis kérést kifejezhetünk kérdő mondattal is: *Becsukná az ablakot?, Levinné a gyereket a parkba?, Miért nem jössz közelebb?, Nem mész innen?* A kérdő mondat felkiáltást, vagyis érzelmet is közölhet: *Hát nem megmondtam?, Kellett ez nektek?, Micsoda beszéd ez?* Felkiáltó mondatall kifejezhető óhaj vagy akár felszólítás is: *Ó ha egyszer megnyerném a főnyereményt! (óhaj); Felállni!, Ezt meg fogod csinálni! (felszólítás).*

A fenti példákban a kommunikációs funkciók nem a leginkább megszokott formában fejeződnek ki. A beszélői szándék mindig szubjektív elem (befolyásolja például a beszélő lelkialkata, érzelmei, hangulata, lelkiállapota), ami sokféleképpen megfogalmazódhat a mindennapi közléshelyzetekhez; az pedig, hogy éppen milyen mondatdal fejeződik ki, a nyelvhasználó pillanatnyi (sokszor nem is tudatos) döntésén múlik. Szemben a szándék szubjektív jellegével, az egyes mondatfajták megalkotásához objektív, azaz nyelvtani ismeretekre van szükség, a mondatfaját az adott típusra jellemző nyelvtani kifejezőeszközök hozzák létre.

A **kérdő mondat** (ami leggyakrabban valóban a beszélő érdeklődését fejezi ki, de a fentebb bemutatott szándékok megfogalmazására is alkalmas) például sajátos módokon jöhet létre. A kérdő mondat többféle lehet. **Kiegészítendő** kérdésnél például mindig elengedhetetlen a kérdő névmás: *ki, milyen, mikor, hol* stb. E miatt a kötelező elem miatt a kiegészítendő kérdésben nem szükséges a kérdő hanglejtés (intonáció), hiszen a kérdő névmás egyértelműen jelzi a beszédpartner számára, hogy a beszélő meg szeretne tőle tudni valamit: *Mikor jössz haza?* A kiegészítendő kérdés mindig valamilyen mondatrészre kérdez rá, például alanyra: *Ki mondta?*

tárgyra: *Mit mondtak?*, határozóra: *Hol bujkálsz?*, *Mikor keljünk?*, *Kivel találkoztál?*, *Miért kérdezel?*, jelzőre: *Milyen ebédet szeretnél?*, *Kinek a könyvét kérhetem kölcsön?* Ha igeikötős ige is megjelenik ebben a kérdéstípusban, az igeikötő mindig az ige mögé kerül: *Mikor utaztok el nyaralni?* Az **eldöntendő** kérdésnél a válaszban igennel vagy nemmel kell eldönteni a felkínált lehetőséget. A kérdés formája többféleképpen is megalkotható. Az *-e, ugye* kérdőszócska használatával egyértelműen jelezzük, hogy kérdést intézünk a megszólított személyhez: *Megetted-e a reggelit?*, *Ugye megsütötte a tortát?* Itt tehát szintén nem szükséges a kérdő intonáció, a partner érti, hogy választ várnak tőle. Ha azonban nem jelenik meg a kérdőszócska: *Felhoztad a postát?*, akkor csak az intonációval lehet jelezni, hogy valamit szeretnénk megtudni. Ez utóbbi kérdésben kötelező a kérdő hanglejtés.

A **felszólító mondat** azt a szándékot fejezi ki, hogy a beszélő rá akar venni valaki mást valaminek a megtételére. Ezekben a mondatokban jellemzően felszólító módú (cselekvő) ige szerepel, és leginkább 2. személy a megszólítottja: *Énekelj (etek) egy szép dalt!* Igékötös ige használatakor az igékötő mindig az ige mögé kerül: *Tedd el a csomagokat!* A mondat intonációja is jellemző a felszólításra.

Az **óhajtó mondat** a beszélő óhaját, kívánságát fejezi ki. Ez legjellemzőbben a *bár*csak (*bár*; *csak*) óhajtószóval és feltételes módú állítmánnyal jelenhet meg: *Bár*csak *fürödhetnék* *idén* *is* *a Balatonban!* *Csak* *kitakarítana* *már* *valaki!* A beszélői óhaj kifejezhető még felszólító módú, történés, létezés, állapotváltozás kifejező (ún. mediális) igével is: *Gyógyulj* *már* *meg!*, valamint összetett állítmánnyal: *Csak* *ne* *légy* *megint* *beteg!* Sőt, a *hadd* segédszó is alkalmas a beszélői kívánság közvetítésére, ez is felszólító módú, cselekvést kifejező igével jelenik meg: *Hadd* *jöjjenek* *ők* *is!*, *Hadd* *hívjam* *meg* *Katát* *is* *hozzánk!* Erre a mondatra is jellemző az intonációja.

A **kijelentő mondat** megállapítást, lehetőséget fejezhet ki. Ha tényt közöl, akkor kijelentő módú állítmánya van: *Kiszellőztetem a lakást.* Ha lehetőség, feltétel jelenik meg benne, feltételes módú az állítmánya: *Elmehetnénk hétvégén kirándulni.*

A **felkiáltó mondat** sajátossága az érzelem, indulat kifejezése. Ennek megfelelően érzelmi intonáció jellemzi: *Vége itt a nyár!* Indulatszó is szerepelhet benne: *Jaj de jó egy kicsit pihenni!*

A fentiek arra kívántak rámutatni, hogy bár sokszor elhangzik, hogy a mondatfajták a mondatoknak a beszélői szándék szerinti csoportosítását mutatják, ez a megállapítás csak részben fedi a valóságot. Nem lehet a mondatfajtát és a beszélői szándékot egy az egyben megfeleltetni egymásnak, bár az egyes szándékok leggyakrabban valóban az adott mondattípusban jelennek meg. A szándék szubjektív kategória, a mondatfajta objektív, nyelvtani kategória, a kifejezőeszközök hozzák létre az egyes fajtákat. Ezek a kifejezőeszközök: az igemód, a szórend, a mondatfajta jellemző szavak (kérdő névmás, kérdőszócska, óhajtószó, indulatszó), valamint az intonáció.

Végezetül lássunk egy példát arra, hogy ugyanaz a beszélői szándék hogyan tud megjelenni mind az ötféle mondatfajtaiban:

A szülő hazatérve a munkából azt látja, hogy a reggelineél használt poharak, táányérok, evőeszközök a mosogatóban mosatlanul hevernek. Szándéka, hogy rávegye a szünidőben otthon tartózkodó gyerekeit arra, hogy végezze el a házimunkát.

Felszólító mondat: *Mosogass már el!*

Kérdő mondat: *Még mindig nem mosogattál el?*

Óhajtó mondat: *Bárcsak elmosogattál volna!*

Kijelentő mondat: *Látom, nem mosogattál még el.*

Felkiáltó mondat: *Jaj, még mindig nem mosogattál el!*

Balogh Judit

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvpolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön fóliázott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot. Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője és az ÉA szerkesztőségi titkára illetékes: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvpolo.hu. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16.

Miért érdekes?

Szimmetria és nyelv (1)

A szimmetria végigkíséri az emberiség történetét, bizonyos korokban előtérbe kerül. Írásom a szimmetriának a kultúrában és a nyelvben való jelenségeit veszi számba. A főbb szimmetriatípusok többségének nyelvi szimmetriák is megfeleltethetők. A szimmetria kimutatható a nyelv minden szintjén, valamint a kommunikációban; egyes esetei rejtettek (öszönös használatúak), mások a tudatos hatáskeltés eszközei. Vannak akusztikus és vannak vizuális, valamint egyedi, önálló és komplex nyelvi szimmetriák.

Mindehhez a következő összefoglaló megállapításokat tehetjük. A természetben (növény- és állatvilágban) általános érvényű alapelvek és törvények uralkodnak, amelyek közül sok korábban a szemiotika, ma pedig az új szemiotika, a hálózattudomány felismerése alapján a társadalomra, a kultúrára és a nyelvre is átvihető. Ilyen általános érvényű alapelv a „természet geometriájából” fakadó szimmetria. A szimmetria tehát olyan jelenség, tulajdonság, amely egyaránt megtalálható a természetben és az ember világában. A szimmetria egy matematikailag leírható szabályosság, valamilyen alapalakzat, amelynek többféle megjelenési formája van. A szimmetriaelvek fölfedezése erősíti, tudatosítja az ember természeti determináltságát.

Lenyűgöző szimmetria

A természetben előforduló jelenségek külső alakjai, megjelenési formái nem véletlenek, hiszen meghatározott formakialakító erők hatására jönnek létre. A jelenségeket (dolgokat, testeket) általános geometriai törvények határozzák meg, amelyek egy egyetemes szimmetriatörvénynek vannak alárendelve (Sejkov 1987: 27). A természetet a lenyűgöző szimmetrikus formák sokfélesége jellemzi. A szimmetria alapvető természeti tapasztalata az embernek: a növények (virágok, fák, levelek), a vízcsepp, a hullámmás, a havazás (hópehely), a Nap vagy a Hold járása, az évszakok, az állatok szimmetrikus látványa, mozgása, a geológiai alakzatok: gömb, kúp (cukorsüveg-hegyek), egyéb szabályosnak tetsző alakzatok, pl. folyókanyar (Duna-kanyar, tájegység neveként *Dunakanyar*).

Az ember utánazza a világot. A természet nyomán az ember számos szimmetrikus alkotást hozott létre: ház, ablak, oszlop, széksor, frízminták stb. Az antropomorf világ szimmetria-törvényei a világ tökéletességébe vetett hitet testesítik meg (Darvas 2003: 18). Érdekesség, hogy az embert, beleértve önmagunkat, általában szimmetrikusnak látjuk, holott nem vagyunk azok. A babák arca még szimmetrikus. Édesanyák gyakran „fórumoznak” amiatt, hogy mit tegyenek azért, hogy a baba arca ne legyen aszimmetrikus. Ha kis szimmetriasértés van, nem is vesszük észre. A test szimmetriasértését az emberek leplezni igyekeznek (pl. öltözködéssel), nagyobb aszimmetria esetén manapság testkorrekcióval (pl. műtéttel) akarják helyreállítani a szimmetriát. Gyakori orvosi panasz az orr, a fül, a mell és a herék aszimmetriája.

Források: Csibra István – Szerdahelyi István 1978². Esztétikai ABC. Kossuth, Budapest; Darvas György 2003. Szimmetria. Typotex, Budapest; Falus Róbert 1982. Az arany metszés legendája. Magvető, Budapest; Fónagy Iván 1990. Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest; Horváth Gizella 2016. A szép és a semmi. Bolyai Társaság, Kolozsvár, Partium Kiadó, Nagyvárad; Lendvai Ernő 1994. Szimmetria a zenében. Kecskeméti Kodály Intézet, Kecskemét; Sejkov, Nyikolaj 1987. Élet és szimmetria. Gondolat, Budapest; Szabó Zoltán 1992. Szimmetria. In Király István (főszerk.): Világirodalmi Lexikon. 14: 399–400.

Örömteljes alakzat

A szimmetria kapcsolatban van az alapérzelmekkel. A szimmetriában ugyanis örömrzés, boldogság, kellemességérzet nyilvánul meg az étkezés, a szexualitás, a szórakozás vagy az alkotás élményéhez hasonlóan. Az örömrzés átvezet bennünket a szépség fogalmához. Fónagy Iván (1990: 36) a szimmetriát „örömteljes gondolatalakzatnak”, „élvezetes struktúrának” nevezi (és csábító erejének tulajdonítja a téves ítéleteket, tipikus gondolkodási hibákat, amelyekben az érzelmi és értelmi érvelések különbsége rejlik). Az ókortól uralkodó nézet, hogy a szépség a tárgyak objektív tulajdonsága, „a részek arányában és elrendezésében” rejlik, például a szimmetriában, harmóniában (Horváth 2016: 31–32).

A szimmetria legalapvetőbb jellemzője az ismétlés. Az ismétlés (utánzás) az ember egyik legkorábbi tulajdonsága, amelynek szerepe van a nyelv kialakulásában és elsajátításában is. Ráadásul az ismétlés ugyancsak örömalakzat. Gondoljunk csak a gyermeknek azokra a szavaira, kifejezéseire, énekeire, amelyeket rendszeresen, monotonon ismételtet. A verbális ismétlés élményének legkorábbi formáját a természet szolgáltatva visszhangban vélem felfedezni.

Arany metszés

A szimmetria egymástól függetlenül megjelenik a világ valamennyi kultúrájában. A szimmetria tehát alapalakzat, amely a fajok fejlődésével csökkenő tendenciát mutat. Ahogy csökken a szimmetria, fokozódik a disszimmetria, s eljutunk a szimmetria ellentétéig, az aszimmetriához. A disszimmetria a szimmetria sérülése. A szimmetria határeset, nullfoka az aszimmetria, másként: a részek egyenlőtlensége (Falus 1982: 53). Az aszimmetria–szimmetria tengelyen való eltéréseket Falus dinamikus szimmetriának nevezi, és ide sorolja be a nem tökéletes szimmetriát mutató arany metszést. Szabó Zoltán (1992) is a disszimmetria jelenségének tartja az arany metszést, amelyben a kisebb rész úgy aránylik a nagyobbhoz, mint a nagyobbik az egészhez – és ez valamiféle egyensúlyt teremt szimmetria és aszimmetria között. Különös, hogy a világhálón százezrekre megtalálható a következő, egyébként hiteles mondat: „az arany metszés vagy arany arány egy olyan arányosság, ami a természetben és művészetben is gyakran megjelenik, természetes egyensúlyt teremtve a szimmetria és az aszimmetria között”. Felhívják a figyelmet a köztudott arany metszési arányra: emberi testen, csigák mészvázán, ókori épületen, középkori és reneszánsz képzőművészeti alkotásokon. Az *Esztétikai ABC* (Csibra–Szerdahelyi 1978) szerint: „aurea sectio: vmely dolog két részének olyan aránya, amikor a kisebbik rész úgy aránylik a nagyobbikhoz, mint a nagyobbik az egészhez. Az ókor óta a formalisztikus szépségelméletek mint önmagában esztétikai értéket hordozó, tökéletes arányt tartották számon.”

Harmónia

A szimmetria–aszimmetria együttese az ellentmondás dialektikáját mutatja. Sejkov (1987: 25) úgy véli, az aszimmetrikus mintha „beleépült” volna a szimmetrikusba. Fónagy Iván (1990: 7) a verbális stratégia elemi törvénye, a feszítés–oldás törvényszerűsége kapcsán említi a szimmetriát. A feszítés–oldás „kimeríthetetlenül változatos játéka” kizökkentő disszimmetriát okoz a versekben, zenei művekben, amelynek szimmetriává alakulása jelentheti a harmóniát.

A szimmetriának bizonyos esetekben a nyelvben is vannak lenyomatai. A szimmetria a gondolatalakzatokhoz hasonlóan kétségtelenül univerzális jelenség. Sőt, a szimmetria olyan jelenség, amely nemcsak az egyes nyelvi szintek között mutatható ki, hanem nyelven túli költői struktúrákkal („szövegekkel”) analóg, így kapcsolatot mutat a verbális formákon túl zenei, képzőművészeti kifejezési formákkal. Lendvai Ernő (1994) például Bartók műveiben mutatta ki a szimmetriát.

Balázs Géza

A következő részt februári számunkban olvashatják.

Törpe Tin és a meszelés

Az evangélikus gyülekezet 1933-ban választotta a faluba kántortanítónak apósomat, aki évtizedekig élt családjával a Somogy megyei tanítólakásban. A lakás a kor színvonalának felelt meg: három szoba, konyha, kamra. A ház udvarán virágoskert, kút, faház, pince, sertésól, nyúlház, baromfiudvar kacsaszatatóval, árnyékszék és ami még szükséges volt akkortájt a falusi élethez. Amikor én megismertem a házat, látszott, hogy a körülményekben negyven esztendeig nem sok változás történt. Később feleségemmel nem egy nyári szünetet töltöttünk itt. Egyszer apósoméék gyógyfürdőbe mentek, ránk maradt a ház.

Feleségem jól ismerte az itteni életvitelt még lány korából, tudott lucernát kaszálni a nyusziknak, és el tudott látni minden más teendőre. Így azután a konyha kimeszelését is tervbe vette, minthogy a tűzhely füstje, a gázrezsó párahatása ugyancsak megviselte a falakat.

Oltott meszet azonban nem találtunk a pajtában, csak az üres, repedt lakodalmos fazekat, amelyben tartani szokták. Maradt a kölcsönkérés. A szomszéd Jolán nénihez mentünk, akinek lánya feleségem pajtása volt kisiskolás korában. Jolán néni az a fajta falusi parasztasszony volt, amilyent ma már aligha találni a falvakban (a férjéről nem is beszélve). Nemcsak a keze járt fürgén minden munkában, a szelleme sem volt rest, beszéde úgyszintén. Kaptunk is tőle meszt. Miután meghallgattuk a helyi ügyeket, és éppen előszöntünk a meszes edénnyel, utánunk szólva megkérdezte: „– Lillám, otthon van *törpetin*?” Feleségem látható zavarral ismételte a kérdést: „– Törpe Tin?” Majd halkabban hozzátette: „Csak mi vagyunk ketten...” A kétféle írásmódból láthatja az olvasó, hogy nem egy malomban örölt Jolán néni és Lilla. Amit az egybeírott betűk sora jelez, azt előszóban ki kell hallani a beszédből. Csakhogy ehhez előzetes ismeretek is kellenek, nem mindig elég a hangzás, hanghordozás, hanglejtés.

Egy régebbi kabarében hallottam *Giacomo Naplemente*, neves olasz giccsfestőről, továbbá efféle keresztnevekről: „Gyerekek, *Glasznosztj*, *Peresztrojka*, gyertek!” Ezekhez is tudni kell, hogy a rossz festők a napszálltát előszeretettel füstögtetik, hogy a valamikori Szovjetunió politikai életében mi volt a *glasznosztj* és a *peresztrojka*, mindezeket szándékosan vagy tudatlanságból tették – mulatságos – személy-

nevekké. Ahogy a Giacomo keresztnév elhiteti, hogy a *naplemente* olasz vezetéknev, ugyanígy a *törpe* is a *tin* előtt hasonló képzetet keltett, hiszen Lilla asszony nem a nyelvjárás szerint hallotta-értette a *törpetint*, hanem valakire, egy általa ismeretlen Tinre, aki ráadásul törpe, mint egy mesehős. Az utóbbi szó azután végképp zavarhatta a megértésben. A *törpetin* ugyanis köznyelven *terpentin*, vagyis a fenyőfák sebeiből kicsorduló balzsam, amelynek vízgőzzel illó része a terpentinolaj (*Oleum terebinthinae*), mérgező anyag. Festékek hígítására és egyéb célra használatos, jelentős szerepe van a kámforgyártásban. Ennek a balzsamnak lepárlás után visszamaradó része a gyanta.

Az idegen szavakat a nyelvjárási beszélők sokszor igyekeznek „értelmessé” tenni. Klasszikus példa a szőlő-gyökértető, a filoxéra esete, amelyet a nagy szőlőpusztulások idején *cilokferegnek* hívtak számos helyen a gazdák, annak ugyanis volt számukra valami ismerős része: a *féreg*. Gyerekkoromból emlékeztem, hogy a szobafestők legnagyobb csodálkozásomra tejet szoktak a falfestékbe keverni. A tej fehérjeállománya, a kazein ugyanis a festék tapadását segítette, enyvek, festékek műanyagok gyártásánál használták. Már az ókorban is használták habarcskészítéshez. A középkori várépítések kapcsán is vannak hiedelmek arról, hogy mit kell a kötőanyagokhoz keverni, ezekkel is összefügg a Kőműves Kelemennéről szóló ballada, akinek gyönge hamvát keverték volt a mészbe...

A *törpetin* aligha értelmessé tett nyelvjárási szóváltozat, voltaképpen csupán a déli nyelvjáróterületet jellemző ö-zés figyelhető meg rajta. A köznyelvi szónak több más nyelvjárási alakja is van az Új magyar tájszótárban. Feljegyeztek *terpentinát* alakot, ezt talán a szuperfoszfát műtrágya nevének alapján alakította a beszélő, annak hatására mondták így. Másutt, így Nagybányán a *terpentyin*, a csángóknál *trepeint* alakot gyűjtötték a nyelvjáráskutatók, sőt Csíkszentdomokosban *terpentyű* volt lejegyezhető, ennek valószínűleg a *töppörtyű* lehetett a hangzásbeli előképe, amely az erdélyi Magyarszentmártonban is használatos volt. Az pedig a nyelvhasználat külön érdekessége, hogy a *szerpentinút* meg éppenséggel *terpentinútra* értelmeseedett (?) hajdan Tüskösön, a Brassótól délkeletre eső falu nyelvjárásában, ha ugyan ott ismerték a *terpentin* alakot.

A *törpetin* szót halkan lefordítottam Lillának köznyelvre, hogy Jolán néni ne hallhassa, aki aztán sajnálkozott, hogy az sincsen otthon. Ezzel megmentettük a kínos helyzetet, és örömmel vettük a kis üveg terpentint is kölcsönbe.

Büky László

Fürkésző

Kiscsillagom, szívem

„Miért nem a nevemet mondja?” – panaszkolta szomorúan elgondolkodva még jó pár évvel ezelőtt akkor kereken húszesztendő, kedves és nyíltszívű diáklány ismerősöm. „Milyen igaza van” – tündődtem el, amikor elment tőlünk. A ki nem mondott alany – udvarlójának édesanyja lett volna. Aztán előbukkantak régi emlékeim eme kis témában. Bizony, ha ismerjük leendő kis menyünk, kolléganőnk, barátnőnk nevét (általában szoktuk is ismerni!), akkor őket nevükön szólítsuk meg, mégpedig lehetőleg azon, amit megszokott, netán szeret. A név elkerülése kissé édeskés megszólításokkal nem kifejezetten a szeretet, rokonszenv jele. A *szívem*, *szívecském* megszólítással a már nem túl fiatal hölgyek „kedveskednek” egymásnak – nem mindig szívből jövő melegséggel. A nem néven való szólítás még házastársak között

sem mindig a szeretet jele. Nekem nagyon tetszik, ha idős házaspárok még mindig a keresztnévükön szólítják meg egymást, mint hajdanában, ismeretségük kezdetén. „*Te Kati! Te János! Te Iboly!*” – ahogy kedves, idős rokonaimtól hallottam.

Szilvikém

Következetesen így beszél egy ismerősöm egyetlen gyermekéről, harminconéves lányáról. Igencsak eltűnődtem, amikor először hallottam az utónévhez ragasztott birtokos személyjelet. Aztán később, kissé megismerve a család életét, már nem is csodálkoztam annyira. Társas magányában az anya kapaszkodik egyetlen gyermekébe, aki már régóta nem is otthon lakik, éli a mai fiatalokra jellemző „szingli” életet. Azok az anyák, akiknek több gyermekük van, azok közül egyiket sem nevezik rendszeresen *Marikámnak*, *Erzsi-kémnek*, *Ferikémnek*. A birtokos személyjel használata ebben az esetben már a nyelvpszichológia világába vezet.

Sz. Györfly Sarolta

SZÉP MAGYAR VERS

Illyés Gyula: Újévi ablak

Ez a vers kivételes jelenségnek, egyszeri alkalomnak tekinthető Illyés Gyula költészetében. Tudtommal sehol másutt nem folymodott a képvers eszközhöz. De ezt a képverset olyan fontosnak és sikerültnek érezte, hogy *Dólt vitorla* című kötetének élére állította, közvetlenül az előszó után. Ebben az előszóban többek között ezt írta a költő: „Minél otthonosabban [...] forog valaki a költészet belterületein, annál inkább vonzódik a hatáira [...] Minden, ami már vagy még-még nem költészet: amivel az idő újra s újra átcsap a szent berkek akadémiák-fölügyelte sövényein.”

A képversről csakugyan elmondható, hogy még vagy már nem költészet, mert annak határait feszegeti. Arra tesz kísérletet, hogy az ikonikus (képi) és a szimbolikus (nyelvi) kódot együttesen alkalmazza, keverje. Az első képverset (franciául *calligramme*-ot) Mallarmé írta élete végén *Egy kockadobás soha nem fogja eltörölni a véletlent* címmel. A legismertebb képvers Apollinaire nevéhez fűződik: *A megsebzett galamb és a szőkőkut*, ezt Radnóti fordításában ismerjük. De magyar előzményekre is támaszkodhatott Illyés az *Újévi ablak* megírásakor: Babbitól a *Vakok a hidon*, Weöres Sándortól a *Tapéta és árnyék* sorolható ebbe a műfajba. S van Illyés után is jó néhány példa a képversre, ezek közül most csak Jékely Zoltánnak *A 272. tárgy leírása egy bécsi műkereskedő árverési katalógusában*, 1973. május 8. című versét említhetem. Ez a tárgy nem egyéb, mint az a pallos, amellyel Zrínyi Pétert és Frangepán Ferencet 1681-ben lefejezték, ennek megfelelően a szöveg tipográfiai képe is pallos alakú.

Van Illyésnek egy másik, jóval korábbi újévi verse is: *Újév napján irtam* (Nyugat, 1931). Ezt az a tárgyiasság, lírai realizmus jellemzi, amilyenek Illyést általában ismerjük. De van egy közös mozzanat is a két mű között: a régebbi vers is azzal indul, hogy a költő az ablakon át nézi a havazást, a hópelyheket:

Karácsonyra hó lesz, jósolta a naptár
és lett is valóban. Mintha ezer kaptár
nyílt volna az égen: zümmögve kerengtek
a pihék s ellepték már az egész kertet.
Az ablaknál álltam, néztem hogyan szállnak,
egyesek közülük vissza-visszaszálltak.
Rajzott az egész táj! [...]

A hópihéknak a rajzó méhekhez való hasonlítása egyébként már Krúdynál is megvan: „Milyen gyönyörű a hóesés! – szól a hajadon leány az ablaknál, elgondolkozva. (Ki tudná, mily lágyan kelő gondolat szálldos végig valóján? Divatos zenét hoznak eszébe a táncoló pelyhek, vagy ifjút, akinek gyengéd szavai éppen oly bőséggel rajzanak, mint a novemberi fellegek fehér méhecskéi?)” (a *Hét Bagoly* I. fejezetében, 1922). De míg Krúdynál és Illyés korábbi versében a hópelyhek az ünnepi bensőségesség, meghatottság képzetét keltik, addig az *Újévi ablak* monotonul ismétlődő *hó* szava inkább fenyegető, nyomasztó hatású.

Ezzel most már térjünk is rá a képversre! A mű 10 × 17 szóból áll, és ezek a szavak mindössze kétfélék: a *hó* és az *oh*. Pontosabban csak állna, ha ezt az egyformaságot nem törnék meg időnként fájdalmas felkiáltások, sóhajok. A szöveg tördelési képe álló téglalap, vagyis szabályos ablakforma. A felső öt sor csak a *hó* főnevet tartalmazza, összesen ötvenszer. Csak a hatodik sorban szűnik meg ennek a szónak az egyeduralma, amikor valahonnan (kívülről? belülről?) megszólal egy nyugtalanító hang: „hány bukás

hány elsikoltott néma oh oh”. A *hó* tehát *oh*-vá (kiejtve: *ó*-vá) alakult át. Ettől kezdve nem is fordul elő többé. Amit eddig csak kívülről láttunk, az mostantól belső értelemmel, tartalommal telítődik. Nem lehet eldönteni (nem is kell), hogy maguk a hópelyhek susogják-e ezeket a fájdalmas szavakat, vagy a havazást szemlélő költőben jajdulnak fel a kizökkentő hatású szövegtöredékek. A vers végkicsengése mindenképpen valami visszafojtott kétségbeesés, „néma sikoly”.

A vers eddigi legjobb, legalaposabb elemzését Zsilka Tibor szlovákiai (akkor még csehszlovákiai) magyar kutató tette közzé *Stilisztika és statisztika* című könyvében (1974). Meglátásait az alábbiakban hasznosítjuk, és saját ötletekkel egészítjük ki.

Illyés képverse kétféle ritmusnak a polifóniáján alapul: egy optikainak (ikonikusnak) és egy zeneinek (akusztikusnak). Az optikai ritmust a 6., 10., 14. és 17. sorba benyomuló tartalmas szavak adják meg. Ezek a sorok úgy tagolják az „ablakot”, mint a keresztlecek vagy – más képzettársítással – mint a rács keresztvárai. Ebben az újévi ablakban valóban van valami rácsszerű is, és ez a bebörtönözöttség, kiszolgáltatottság képzetét sugallja. A kérdőszók geometriai rendben követik egymást: *hány* → *hány* → *mennyi* → *mennyi* → *mennyi*. Elhelyezkedésük ezt a szabályosságot mutatja: balra → középre → középre → balra → középre. A balra-középre mozgás dinamizmussal tölti meg a szerkezet statikusságát. Másképpen kifejezve: feszültség alakul ki a statikus és a dinamikus mozzanatok között. Ezt támogatja a szöveg két meghatározó hangjának (betűjének), az *ó*-nak és a *h*-nak a szimmetrikus elhelyezése: *hány ... oh* (6. sor), *hiábavaló* (14. sor), *halál-tiszta szó* (17. sor).

Most pedig foglalkozunk a zenei ritmus kérdéseivel. A makacsul ismétlődő *h* hangok az első sorokban a hó hullását, suhogását érzékeltetik, de a 6. sorban kétszer is előforduló *hány* kérdőszó kezdőhangjaként valami lihegő izgatottság is kihallható belőlük. A *h*-nak ezt a jellegét erősíti a *hiábavaló* (14. sor) és a *halál-tiszta* (17. sor) élen való megismétlődése. Alföldy Jenő tanulmányának szavaival élve: „A *h* hangok rengetegéből végül a halál képze bontakozik ki” (Hitel, 2014. április). Zenei hatást keltő eszköznek tekinthető továbbá a ritmus gyorsítása (a közbekiáltások-közbejajdulások egyre sűrűbben követik egymást: az első előtt 5 sornyi *hó*, a második előtt 3 sornyi *oh*, a harmadik előtt szintén 3 sornyi *oh*, az utolsó előtt 2 sornyi *oh* van). De minél sűrűbben követik egymást ezek a feljajdulások, annál kisebb a hangerejük, annál halkabbak, beletörődőbbek (6. > 10. > 14. > 17.). Az előbbi a crescendo, az utóbbi a decrescendo megnyilvánulásának tarthatjuk. Végül az akusztikai hatás körébe tartoznak a sorvégi és a belső rímek: *hó – oh; oh – hiábavaló; oh – szó; végső késő*. Az egész verset átszővi az *ó* hangok panaszos jajongása.

Mivel indokolhatjuk a vers egészének, de különösen lezárásának ezt a fájdalmasságát? Erre kétféle magyarázat is kínálkozik. Az egyik a forradalom leverése miatti elkeseredés (a *hó* motívumának ilyen értelmű alkalmazását már Vörösmarty *Előszó* című verséből is ismerhetjük: „most tél van és csend és *hó* és halál”). Az *Újévi ablak* keletkezése az *Új versek* (1961) és a *Dólt vitorla* (1965) közötti évekre tehető, amikor 1956 emléke – a kényszerű elfojtás miatt is – még elevenen sajgott az értelmiség jobbjaiban. A másik tényező, amely elsötétíti a költő láthatárát: az öregedés kezdete, a halál fenyegetése miatti szorongás. Már az *Új versek* is tartalmazott egy ilyen verset *Kháron ladikja* címmel. Ebből bontakozott ki azután a *Kháron ladikján* esszéregény (1969).

Az újraolvasott Illyésről bebizonyosodik, hogy művészként korszerű, gondolkodóként tisztességes volt. Ezt tanúsítja véleményem szerint ez a most elemzett kis műve is.

Kemény Gábor

Rangidős

Már jó ideje felfigyeltem arra, hogy ennek a szónak a használata – függetlenül attól, hogy melléknévként vagy főnévként jelenik meg – zavaros: a mindennapi beszélt nyelvben is, de főleg a sajtóban. Lehetséges, hogy régebben szintén elő-előfordult a téves alkalmazása, de az utóbbi évtizedekben minden bizonnyal sűrűbbé vált. Hogy nem csupán én érzem így, azt az értelmező szótárak és a legfontosabb nyelvművelő kiadványok is tanúsítják.

A magyar nyelv értelmező szótára (1961) a *rangidős* címszónak ezt az összevont (egyszerre melléknévi és főnévi) jelentést adta: 'ugyanazon rangúak, rendszerint katonai jellegű intézmények tagjai között olyan (személy), aki előbb került abba a rangba'. A Magyar értelmező kéziszótár (1972) – jelezve, hogy a szó a katonai szaknyelv elemei közé is tartozik – az előbbi meghatározást csak apró finomítással módosította: 'ugyanazon rangúak között az, aki előbb vagy kedvezőbb besorolással került abba a rangba'. A kéziszótár átdolgozott kiadása (2003) változatlanul átvette ezt a jelentést, de újabbat is csatolt hozzá, igaz, pongyola használatúnak minősítve: 'valamely társaságban, közösségben a legidősebb (személy)'.

A Nyelvművelő kézikönyvnek (1985) nincsen *rangidős* címszava. A Nyelvművelő kéziszótárnak (1996) viszont már van ilyen szócikke. A rövidítések feloldásával idézem: „Katonai, illetve hivatali szakszóként jelentése: két azonos rangú személy közül az, aki előbb került abba a rangba, régebben tölti be azt a tisztséget”. Pl. *rangidős miniszter, államtitkár; a testület rangidős tagja*. [Bekezdés.] Az újabb sajtónyelvben és a bizalmas beszédben elhomályosult az értelme, összekeveredett az *idős* szóéval: *a döntő mezőnyében ő a rangidős 36 évével; te vagy a rangidős a társaságban*. Bár e szóhasználat sokszor tapintatból fakad (kerülni akarják a *legöregebb* vagy a *legidősebb* szót), ettől nem kevésbé pongyola. Választékos beszédben lehetőleg mellőzzük!”

Ebből a szemléből arra lehet következtetni, hogy a *rangidős* téves, zavaró alkalmazása az 1990-es években vált sűrűbbé.

A következőkben az ezredforduló körüli évekből mutatok be olyan példákat, amelyek a *rangidős* jelentésének pontatlan ismeretéről vagy félrevívően tapintatoskodó használatáról tanúskodnak. Az adatok a Magyar Hírlap CD-jéről, valamint a Magyar nemzeti szövegtár megújított változatából (= MNSz2) valók; írásmódjukon nem változtatok.

A zavaró 'legidősebb' jelentés használatában a sportsajtó jár az élen: „A vb *rangidőse* a 27 esztendő üzbég Csuszovityina, de a kor nála nem számít, ugrásban első helyen jutott a döntőbe”; „A magyar válogatottban az októberben 31 éves Ungvári Miklós a *rangidős*, válogatottunk átlagéletkora alig több mint 24 és fél év”; „A férfi olimpián a *rangidős* a svájci válogatott éltáblása, a 71 éves Viktor Korcsnoj lesz”. – Egy valódi „gyöngyszem” ebből a körből: „Az április 23–26-ai kötöttfogású EB-n Minszkben nyolc magyar indul, közöttük a *rangidős* Kismóni János, aki 29 évesen lesz újonc világversenyen”. A *rangidős újonc* szóegyüttes egyenesen komikusan hat, jöllehet az újságíró aligha szánta tréfának. Ezzel szemben a köztársasági elnöki és egyben hadseregparancsnoki címéről leköszönő Göncz Árpád nem tévesen, hanem tudatosan és valóban tréfaként használta a következő kifejezést: „Kicsit furcsán érzem magam, hiszen harmadikán éjfélről ismét Magyarország *rangidős közlegénye* leszek”.

A *rangidős* 'legidősebb' jelentésének divatja a művészek világáról szóló tudósításokat is elérte: „Az este szenzá-

ciója egy női trió: Britney Spears, Madonna és Christina Aguilera közös produkciója volt, akik a *rangidős* Madonna régi nagy slágerét, a *Like a Virgin* című számot adták elő”; „A legfiatalabb [egy verseskötet szerzői közül] idén érettségizik, a *rangidős* három év múlva lesz negyven.”

Arra is akad példa, hogy a *rangidős* valamelyest hasonló minősítések halmozott sorában jelenik meg: „Magánszámokban tündököl a kabaré bakacsinján a *színpad humor esthajnalcsillagaként* Lorán Lenke, a *pesti kabaré nagyasszonya*, a *pojácaság rangidőse*, a *színpad humor korelnőke*.” A felsorolás célját értem, de a *rangidős* szerepeltetését nem: mivel a *korelnők* is megjelenik mellette, itt még az udvariasságot sem szolgálhatja.

Igencsak meglepett, hogy a *rangidős* furcsa használatával Jane Austen Emma című regényének Gwyneth Paltrow főszereplésével készült filmváltozatában is találkoztam. A mű egyik hőse, Knightley – szeretetből, sőt szerelemből – gyakran megrója Emmát átgondolatlan, éretlenségre valló cselekedeteiért. Egy ilyen alkalommal hangzik el a következő párbeszéd részlet: „[Knightley:] Én tizenhat voltam, amikor maga megszületett. [Emma:] Kétségtelen, hogy ön a *rangidős*, de az azóta eltelt huszonegy év csak enyhített valamit a különbségeken...” – Bevallom, a filmet nézve hallatlanul rossz fordításra gyanakodtam. Megvizsgálva azonban a filmbeli eredeti angol szöveget, kiderült, hogy ott Emma válasza így kezdődik: „Undoubtedly you were my superior then”, vagyis szó szerint: 'Kétségtelen, hogy ön akkor a *felettesem* volt'. A magyar szinkron tehát nemigen hibáztatható. A bajt az okozza, hogy a filmbeli angol szöveg túlságosan tömöríti Jane Austenét. A regényben ugyanis így olvasható: „and no doubt you were much my superior in judgment at that period of our lives”, azaz (Tomori Gábor fordításában): „és kétségtelen, hogy életünk azon szakaszában magasan fölöttem állt ítélőképesség dolgában”. Ha tehát az angol film-szöveg hűségesebb Jane Austenéhoz, akkor az Emmához kevéssé illő *rangidős* aligha került volna be a magyar szinkronba.

Hogy hol és hogyan helyénvaló rangidősséget emlegetni, annak a szemléltetésére egy törvénytári részletet mutatok be a Magyar nemzeti szövegtárból (MNSz2): „Több együtt tartózkodó katona közül a legmagasabb beosztású a *rangidős*. Azonos beosztás esetén a *rangidős* a magasabb rendfokozatú, ha a rendfokozatok is azonosak, akkor az, aki régebben viseli az adott rendfokozatot, ha pedig a rendfokozatot is azonos ideje viselik, az idősebb katona a *rangidős*.”

Egyetérttek a Nyelvművelő kéziszótár véleményével: a választékos beszédbe a 'legidősebb' jelentésű *rangidős* nem illik. Szerintem azonban ennél szigorúbb kritikát érdemel: a bizalmas nyelvhasználatban és a sajtónyelvben jobb volna kerülni, mivel használata pontatlanságra vagy félreértésre vezet.

Az életkor emlegetése a nőkkel kapcsolatban mindenképpen kényes dolog, ezen a homályos és téves jelentésre építő, álságos tapintat sem segít. – A 'legidősebb' jelentésben férfiakra vonatkoztatva sem tartom jónak a *rangidős* alkalmazását. Ha valóban csak az életkorról van szó, akkor a *korelnők* lényegesen jobb. Ünnepi alkalommal, például idős és nagy tekintélyű tudós közöntésekör, üdvözlésekör helyénvaló a trójai mondakör egyik bölcsének nevéből keletkezett *nesztor* is. Például így: *az összehasonlító uráli nyelvészet nesztor*. (Ezt az 1970-es években rendezett budapesti nemzetközi etimológiai konferencián Hajdú Péter mondta Björn Collinder professzorral.)

A *rangidős* fontos, hasznos szó a katonai és a hivatali nyelvben. Máshol általában csak zavart okoz.

Horváth László

Kóstoló a gasztronyelvből

Soha nem látott népszerűségnek örvend világszerte és itthon is a gasztronómia, a kulinária, de mondhatnánk magyarosabban is, a konyhaművészet. Hetente több szakácskönyv is napvilágot lát Magyarországon, az újságosstandok roskadnak a receptmagazinoktól, a tematikus külföldi tévécsatornák száma egyre nő, ezek filmszövegét persze szinkronizálják.

A *gasztro* szó helyett még nem találtunk magyar megfelelőt, de talán nem is kellene, beépült ez már az orvosi nyelvbe is (*gasztroenterológia*), a *konyhaművészet* pedig részben fedi csak ezt a fogalmat, hiszen a hétköznapiok sütés-főzése azért nem ördögösség.

Számunkra új mesterségekkel, ételekkel, kellékekkel vannak telezsúfolva az új kiadványok, ami a globalizáció következménye. Megtanultuk, mit csinál a *sous-chef*, mi a különbség a *donut* és a fánk között, mennyiben más a *tortilla* meg a *pita*, mi a feladata a *food stylist*nak, hány kalória van a *macaron*ban, hol kapni *zaatart*. Se szeri, se száma a nemzeti éttermeknek Budapesten, némelyik annyira népszerű, hogy hetekre előre nem kapni asztalt.

Eközben a legdivatosabb mesterségek közé emelkedett a szakács és a cukrász: diplomát, orvosok és közgazdászok hagyják abba jól jövedelmező hivatásukat, hogy nem szűnő lelkesedéssel verjék a tejszínhabot. Tévés sztár választ férjül cukrászt, és ismeretlen civil fiatalasszonyok híresülnek celebbé az amatőr szakácsversenyeken.

A legnépszerűbb blogger elsősorban nem magyar fogások újragondolt változatát teszi közzé a közkedvelt politikai-közeleti magazinban, hanem libanoni, izraeli, orosz vagy éppen grúz ételekét, ezekhez is meg kell tanulni hetente néhány új kifejezést. Nincs is ezzel baj, tágul a világ, színesedik a heti étrend, ami mint fogalom teljesen a múlt homályába veszett: talán soha senki nem főzött a női magazinok heti étrendje szerint, hiszen kinek van ideje mást készíteni ebédre és mást vacsorára a XXI. században.

Egyáltalán, ki van otthon délben, hogy főzzön?

Nos, milliók. Nyugdíjasok, otthonról dolgozók, még inkább kismamák. Utóbbiakból verbuválódnak újabban a legnépszerűbb fiatal gasztrobloggerek, akiknek nagyobb a tekintélye és oldalaik látogatottsága – kattintásszám! –, mint az újságíróknak. Hatásuk jelentős: milliók olvassák műveiket, amelyek nem csupán receptek, de sokszor naplók is, melyekből kiderül, merre jártak, hol fedezték fel a legfrissebb finomságokat.

Aki csak átfut egy receptet, nem is gondol rá, hogy ezt is meg kell írni és stilizálni. A közelmúltban elhunyt kedves kolléganóm, a szakma legnagyobb korszakos tekintélye, F. Nagy Angéla, a Magyar Konyha volt főszerkesztője mesélte, hogy amikor belefogott a receptírásba, csak később érzett rá a finom hangsúlyokra, különbségekre. Nem mind-

egy, hogy egy *csokor* petrezselyem vagy egy *csomó* petrezselyem, van, amikor összekeverünk valamit, máskor meg *kavarunk*. A magyar nyelv gazdagsága, szinonimbősége a gasztronómia nyelvi világának is jót tesz. Neki persze könnyű volt, hiszen pályája kezdetén receptjeinek szövegét férje, Örkény István stilizálta...

Sokféle dilemma adódik már a mértékegységek írásában is: *deci* vagy *deciliter*? Netán *dl*? A lényeg, hogy következetesnek kell lenni. Akad, aki grammban, akad, aki egyéb mértékegységben adja meg a mennyiséget – például egy *bögrényi* vagy egy *csapott teáskanálnyi*.

Akik ma a szakácskönyveken és a tévéműsorokon keresztül döntően meghatározzák a gasztronómia magyar nyelvét, azok e műsorok és kiadványok fordítói. Kezdetben nem volt könnyű a helyzetük, legalábbis eleinte, meg kellett találniuk az adott séf sajátos szóhasználatának magyar megfelelőit, igazodva a stílusához.

Egyszer Jamie Oliver műsorainak állandó fordítójával beszélgettem, aki személyesen is részt vett egyik műsorának angol felvételén. A világsztár séf sajátos szlengben beszél, a huszonéves srác az elmúlt évtizedek alatt társadalmi elhivatottsággá, felelősségteljes ötgyermekes családapává változott, de a szóhasználatát sokat nem módosult, és a stílusa sem. Jamie ma is farmerben virít legújabb kötete címlapján – a farmer és a fehér ing fiatalít, szomszéd srác attitűdöt ad –, és nem fél deci vizet ad a mártáshoz, hanem egy *lőketet* vagy *löttyintésnyit*, akárcsak 20 éve.

Külföldi szakácskönyvet olvasni mindig izgalmas. Ilyenkor jövünk rá, mennyi minden van a világon, ami nem kapható a sarki közértben. Például sovány kókusztej (dús se mindig), melasz, tapiókaliszt, kandírozott gyömbér, papadam, Comté sajt, fekete lencse, malátaecet vagy karórépa. És mi lehet a gado-gado vagy a gyoza? Kicsit furcsán hat a *király* jelző egy angoltól fordított könyvben, meg nem is olyan divatos szleng ma már, inkább a tévéreklámok szövegírói meg a felnőttek használják, mert azt gondolják, hogy így beszélnek a kamaszok.

De mindez nem okoz gondot az olvasók többségének! Bármilyen furcsa, a legtöbben nem azért vásárolnak szakácskönyvet, hogy elkészítsék a benne lévő ételeket, hanem, mondjuk, karácsonyi ajándékba adják, vagy úgy olvassák, mint egy regényt. És valóban: némelyik recept a fiction, nem pedig a non fiction kategóriába tartozik.

Alapanyag- és ételnevet lefordítani általában nagyon kétesélyes dolog. A *gyrost* vagy a *pizzát* lehetetlen volna mással helyettesíteni, ezek szinte magyar szavá váltak. A *pasta* viszont elvileg lehetne *tészta*, igaz, más a hangulata, inkább a túrós, a mákos vagy a grízes a *tészta*. A *pasta* az spagetti, makaróni – ezek már fonetikusán írandók –, fettuccine, penne, fusilli vagy lasagne... és még százféle.

A minap egy sajtótájékoztatón egy újabb olasz fogással ismerkedtem meg. *Arrosticini*t kínáltak, amely egy olasz rablőhúsféle, és amelyre egész étteremhálózatot akarnak itthon alapítani. Csak előbb ki kellene tudni ejteni a nevét...

Elek Lenke

„Haddlám, tahó bárd mennyit ér?”

Költői eszközök *A nyelszi bárdolatlanokban*

A nyelszi bárdolatlanok címe, ajánlása és két mottója többszörösen utal Arany Jánosra és *A walesi bárdokra*. Olyannyira, hogy az idén 60 éves Kovács András Ferenc költeménye csupán ezzel is kérdésessé teheti nyilvánvalónak tűnő pastiche jellegét. Mert természetesen pastiche. Erre vall címében a *nyelszi* szófacsarás meg a *bárd* szó jelentésének visszájára fordítása. És erre utalnak a költeményt átszövő, döltesítéssel vállalt rájátszások is.

A szövegköziség szálaiból azok a legszembevetőbbek, amelyek Arany balladájának három variációsan ismétlődő szakaszát Kovács András Ferenc öt rokon intonációjú szakaszával kötik össze. Az Arany-ballada 1., 6. és 26., valamint a Kovács András Ferenc-költemény 1., 2., 9., 25. és 31. szakaszának egyező szövegrészleteit alább magam is döltesítéssel emelem ki.

A walesi bárdok három szerkezeti egységének élén az elsőként említett szakaszok állnak:

Edward király, angol király / Léptet fakó lován: / Hadd látom, úgymond, mennyit ér / A velszi tartomány. – Edward király, angol király / Léptet fakó lován: / Körötte csend, amerre ment, / És néma tartomány. – S Edward király, angol király / Vágtat fakó lován: / Körötte ég földszint az ég: / A velszi tartomány.

A nyelszi bárdolatlanok pastiche jellegét kidomborító öt szakasz mintha szintén e jellegnek a kérdésessé tételét szolgálná:

Nem várt király, glancolt király / Érdek takart lován / Feszít – nép hátán is megél / Sok tarha tartomány. – Elszánt király, hibbant király / Lón Első Eduárd – / Hajbók, gaz udvaroncival / Hős Walesről eldumált... – Perkálj, király! Nyerget cserélj / Hazánk fakó lován... / Haddlám, tahó bárd mennyit ér, / Ha fánk van, szósz, tokány? – Elvtárs király, öngölkirály, / Magas kézcsókkirály / Honában mély földszint az ég – / De van még jobb irány! – Elvtárs király / galoppra vált / Népnek fakó lován – / Ország s dicsőség gázol át / pénzelt dalok porán.

A nyelszi bárdolatlanok fenti szakaszaiban egyfajta linearitás, másik három szakaszában viszont *A walesi bárdok* három strófáját idéző asszociativitás érvényesül. Az Arany-ballada 3. szakaszának két sora a Kovács András Ferenc-költemény 15. és 16. strófájában tér vissza:

S a nép, az istenadta nép, / Ha oly boldog-e rajt', / Mint akarom, s mint a barom, / Melyet igába hajt? → S a nép, az istenadta nép / Tarháljon tarhonyán – / Egyék izét, s boldog legyék / Zabráló tartomány... – Mint akarom, mintabarom / Tenyésszen – edukált / Bárd egy se merje dallani, hogy / Ne éljen Eduárd!

Megjegyzendő, hogy miközben a 16. szakasz a *mint a barom* felsort játékosan egybevonja, utolsó, fent korántsem véletlenül kurzivált sorával közben *A walesi bárdoknak* a 10. és a 12. szakaszához is kapcsolódik:

Ti urak, ti urak! hát senki sem / Koccint értem pohárt? / Ti urak, ti urak!... ti velsz ebek! / Ne éljen Eduárd? – Ti

urak, ti urak, hitvány ebek! / Ne éljen Eduárd? / Hol van, ki zengje tetteim – / Elő egy velszi bárd!

Az Arany-ballada 12. szakaszához Kovács András Ferenc költeményének 6. strófája társul:

Tolong, hogy zengje tetteim / Bősz, bátor bárdcsapat? / Ha kell – asztalra, húrba vagy / Bő lé zsírjába csap.

A walesi bárdok egy-egy meghatározott szakaszához *A nyelszi bárdolatlanok* rendre a

Te tetted ezt, király, a változott szórendű Király, te tetted ezt, Apártos honfivér, az Ország-szerin, tova sor, valamint a Nevem ki diccsel ejtené, / Most lesz-e walesi bárd sorpár variációs ismétlésével kapcsolódik.

Különösen érdekes két, pontosabban három strófa *A nyelszi bárdolatlanok* két kitüntetett helyén.

Gyakran idézzük az Arany-ballada 8. szakaszát:

Vadat és halat, s mi jó falat / Szem-szájnak ingere, / Sűrű csoport, száz szolgál hord, / Hogy nézni is tereh.

Ennek a szakasznak két részletéhez társítható fordított sorrendben Kovács András Ferenc költeményének 12. és 26. strófája:

Hű, Szőr! Szerezz szárnyas gebét, / Málházz föl egy Pegazt – / Sajtós csoport, közszolga hord / Hátára ezt meg azt. – Van alagsor, névsor, offshore is – / Van küldetés, irány! / Van eszköz – szájnak ingere, / Mit szürke cél kihány...

A walesi bárdok 18. szakaszából az alább kiemelt jelzős kapcsolat érdemel kivételes figyelmet:

Mágyára! el! igen kemény – / Parancsol Eduárd – / Ha! lágyabb ének kell nekünk, / S belép egy ifjú bárd.

Ez a jelzős kapcsolat jut fontos szerephez *A nyelszi bárdolatlanok* 19. szakaszában:

Vesszen, ki nyelvel, s nem nyelvös, / Ki ellenem szegül. / S gerincnél lágyabb ének új / Hevén nem lelkesül.

Kovács András Ferenc költeménye Arany balladájához hasonlóan 31 szakaszból áll, szerkezetét azonban nem strófaismétlések, hanem strófa alapú első fokú aranymetszések alakítják. Negatív aranymetszése a 12., pozitív aranymetszése a 19. szakaszt emeli ki. A negatív aranymetszés szintjén a *Sajtós csoport, közszolga hord* középrimes sor, a pozitív aranymetszés szintjén a *lágyabb ének* jelzős szerkezet érzékelteti, hogy a költemény korábbi állításokkal szemben mégsem pastiche, hanem valami egészen másnak a helyenként tréfás, egészében véve ironikus bemutatása.

Az olvasót a kortárs irodalom folyamataival szembesítő költemény eszköztárában a szövegköziség és az aranymetszéses arányok mellett a szleng (*glancolt, perkálj*), a szócsonkítások és -ferdítések (*hajbók, angol* → *öngöl*) vállalását, a rímek és alliterációk (*Tarháljon tarhonyán – Zabráló tartomány*) szlengesített használatát is számon tarthatjuk.

Mózes Huba

Új szavakat tanulok

Kézműves

Az utóbbi időben egyre-másra bukkannak fel ilyen üzletfeliratok: *kézműves borozó, söröző, fagyizó, hamburgerező*. Ezekben nyilván kézműves bort, sört, fagyaltot, hamburgert árúsítanak.

De mit is jelent ezekben a kifejezésekben a *kézműves* szó?

Kezdjük azzal, hogy fellapozzuk a Magyar értelmező kéziszótár megújított kiadását (2003). Ebben ezt találjuk: **kézműves**, régiesen **kézműves** Kézművességgel foglalkozó iparos. A kézművességet pedig így definiálja: egyszerű szerszámokkal, egyedi eljárással folytatott (kis)ipari termelés. Ezt az értelmezést erősíti meg az internetes lexikon által adott meghatározás is: kézművességnak nevezzük az emberi erővel és kézi szerszámokkal természetes eredetű alapanyagokon végzett formaalkotó vagy -átalakító tevékenységet.

A fentiek alapján nem nehéz megmagyarázni, mire utal a feliratokban szereplő *kézműves* (ritkábban *kézműves*) szó. A Magyar élelmiszerkönyv meghatározása szerint „kézműves/kézműves élelmiszernek az az egyedi jelleggel bíró termék nevezhető, amelynek előállításánál a különös gondosság, a »művesség«, a kézzel végzett és a szaktudás által irányított munkafolyamat dominál. Bár a procedura részben gépesíthető, kézi munkavégzésen, emberi erőfeszítésen, irányításon és tapasztalaton kell alapulnia”.

Egy másik forrásból arról értesülhetünk, mitől kézműves a kézműves bor. „Azt a bort nevezzük kézművesnek, amelynek születése során a költséghatékonyság, mennyiség, gyorsaság vagy az elvárt íz-kép érdekében a termelő semmit nem áldozott fel a bor egediségéből, beltartalmi értékéből, tisztaságából. Ez csak úgy valósulhat meg, ha a borász nem vesz el semmit abból, amit a szőlő adni képes; de ami ennél még fontosabb: nem ad hozzá semmit, kizárólag az van benne, amit a szőlő, az adott év és maga a termőhely adott. A kézműves bor csak így lehet hiteles!”

Nyelvész szemmel nézve mindebben az az érdekes, hogy míg a tizenöt éve megjelent szótár a *kézműves* szót csak főnévként ismeri, a mai adatok döntő többsége melléknév. A Google keresőjében az első 50 adatból csak kettő volt főnévi szófajú: *Mi jut eszembe arról, hogy kézműves?*; *Fiatal Kézművesek Találkozója*. Ennek alapján megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy a szó szófajváltáson esett át. Óvatosabban fogalmazva: főnévi szófajj értéke mellé kialakult a melléknévi szófajisága is, sőt ma már ez a (sokkal) gyakoribb.

A folyamat feltehetőleg úgy zajlott le, hogy a *kézműves* módszerekkel készült termék kifejezésből – amelyben a *kézműves* még főnévi jelző is lehetett – rövidüléssel létrejött a *kézműves termék*, és ennek mintájára a többi. Ennek következtében az értelmező szótár újabb kiadásában (vagy elektronikus változatának frissített szövegében) az **I.** fn szófajmegjelölés mellé fel kell venni a **II.** mn kategóriát is.

A *kézműves* melléknév ma tagadhatatlanul divatszó, egyre erősebben érvényesül a hírverő, vendégcsalogató jellege. Akad olyan cég, amely már nem is éri be vele, hanem borait **bio-kézműves** borként reklámozza. Két varázsszó egyben, ennek nem lehet ellenállni, gondolhatják. Az interneten már sokat cikkeznek arról, hogyan élnék vissza ezzel a jelzővel a gyártók és a forgalmazók. A dolognak ez a része azonban már nem a nyelv művelőre tartozik.

Tematikus kávézó

A görög-latin eredetű *tematikus* melléknevet az Idegen szavak szótára (Osiris, 2007) így értelmezi: témával, tematikával kapcsolatos; tárgykörökre bontott, tárgykör szerint elrendezett. Ezért mondhatjuk, hogy *tematikus összeállítás* vagy *tematikus rendben*. A szótár azonban már *tematikus parkot*, valamely téma szerint elrendezett nyitott kiállítóhelyet, bemutatóhelyet is feltüntet. Ezek után nem találhatunk semmi meglepőt abban, hogy megjelentek a *tematikus kávézók* is.

Ezt olvasom az interneten: „Thaiföldön, Bangkokban nemrég megnyitott a világ első unikornis-kávézója, más szóval ma-

ga a tömény rózsaszín egyszarvú-paradicsom, ahol életnagyságú unikornis plüssök és minden egyéb elképzelhető egyszarvú relikvia társaságában költöthet el a *tematikához szorosan illeszkedő* [ezt én emeltem ki, K. G.] édesség- és kávékülönlegességeket. Ugyan egyszarvú-pónis témájával még nem, de fővárosunk is rendelkezik néhány nagyon érdekes tematikus kávézóval. Válogatásunkban ezek közül ajánlunk néhányat.”

Ne kutassuk most, hogyan illeszkedik egy kávé vagy sütemény a mondabeli különleges állat, az egyszarvú tematikájához. Inkább vessünk egy pillantást néhány most megnyitott tematikus kávézóra!

Van olyan kávézó, amelyben „az emberek egy fárasztó nap után aranyos és kedves állatok társaságában tölthetik a délutánjukat, akik még nyugtatólag is hatnak rájuk. Az ízletes kávék mellett [...] finom teákat és egészséges süteket is kínálnak, és jelenleg 10 szerető cica várja azokat a barátságos embereket, akik itt relaxálnának egyet. A cicák a kávézó mindkét szintjén szabadon mozoghatnak, és ne lepődj meg azon sem, ha a legbátrabbak közül valamelyik az öledbe pottyan, miközben az italodat kortyolod”. Szenteljünk némi figyelmet a gügyögő stílusnak (*süti, cica*) is, amely sajátos elegyet alkot az idegen szó (*relaxál*) fontoskodásával.

Egy másik ilyen kávézóban „találkozhatsz sünikkel, cicákkal, kígyókkal, nyuszikkal, gyíkokkal, csincsillákkal, teknősökkel, kakadukkal és papagájokkal, és ha egyszer ellátogattál hozzájuk, garantáltan újra visszatérsz majd”. Ezen a helyen a cicákhoz *sünik* és *nyuszik* is csatlakoznak, miközben az óvodás lelkű fiatal vendégek zavartalanul kortyolgatják kávéjukat, ha csak nem pottyan közben az ölükbe egy kígyó vagy egy teknős (alligátor egyelőre nincs, de ez csak idő kérdése).

Békésebb helynek látszik egy „kifejezetten kerékpárosoknak szóló kávézó”. Itt kerékpáralkatrészeket is árulnak, sőt az üzletben működik egy szervíz is.

Ifjúkoromban félhomályos presszók cigarettafüstjében simultunk össze választottunkkal, és közben sűrűn emelgettük a konyakos- vagy viszkis poharat. Mennyivel egészségesebbek ezek a tematikus kávézók a maguk állatseregletével és biciklijavító műhelyével!

Még mindig mundial?

A múlt év nyarán megrendezett labdarúgó-világajnokság idején olvastam egy napilapban, hogy a horvát válogatott csatára „nem volt hajlandó csereként beállni a Nigéria elleni első csoportmérkőzésen, ezért a szövetségi kapitány hazaküldte a mundialról”.

Mundial... De régen hallottam ezt a szót utoljára! Pedig a hetvenes-nyolcvanas években tele volt vele a sajtó (érdekes, hogy mi magunk, a szurkolók alig használtuk, inkább *vébet* mondtunk). Az elnevezés onnan ered, hogy 1978 és 86 között háromszor egymás után spanyol nyelvű országban tartották a világajnokságot, spanyolul a *Copa Mundial de Fútbol* küzdelmeit. Amikor 1990-ben Olaszországra került a sor, senki sem emlegetett *mondialét*, s az egész szép lassan feledésbe merült.

Érdekes, hogy éppen most, az oroszországi vébé idején bukkant elő a *mundial* szó (az újságíró már köznévként tekinti, ezért írja – helyesen – kis kezdőbetűvel). Pedig oroszul a labdarúgó-világajnokságnak ez a neve: *Чемпионат мира по футболу* (fiatalabb olvasóim kedvéért, akik nem tanultak oroszul, ideírom a kiejtését is: „csempionát míra pá futból”). Az újságíró tehát nem a környezet, hanem az emlékek hatására használta ezt a szót.

Vajon mit fog írni legközelebb, amikor a labdarúgó-világajnokságot egy arab nyelvű országban, Katarban rendezik?

Kemény Gábor

Helyesbítés Előző számunkban megjelent Hogyan (ne) mondjuk? című cikkem negyedik bekezdésének végén a 'nélkül' jelentésű francia előjárósó helyesen *sans*. Az előírásra több olvasónk is felhívta figyelmemet. Ezúton is köszönöm nekik. K. G.

Nyelvi nyársak között

Farkas Árpád erdélyi költőt kérdézi Birtalan Andrea

Hogyan élte meg azokat az éveket, amikor nem publikálhatt?

Jelentéktelennek tűnhet a hatvanas évek egyik erdélyi fiatal versfaragójának – alig három esztendővel porondra lépése után – kétéves szilenciumra fogása. Ez is ötvenhat tengelye körül forgott. Irodalmi körünkbe hívtuk a korszak erdélyi írófejedelmét, a négy általánosával rektori rangra kapott munkásíró, olyan természetű kérdésekkel bombázva, mint például: *nemzeti sorskérdéseink helyett miért a labdarúgó-mérkőzések szotyolá-zóiról cikkezik*, melyek elől egyenesen a pártbizottságig menekült, csapkodván az asztalt: *látott ő már ötvenhatot!* Olyannyira ártatlan-naivak és kezdő terroristák valánk még, fiai ama zsenge szocializmusnak, hogy házkutatás során az első, lefegyverzőnek szánt kérdésre, miszerint „fegyver van-e a lakásban?”, könnyed, félálombéli zavarral nyújtottam át előző este több mint kétszáz, különböző szakmát tanuló fiatal előtt felolvasott *Cipőfűzőárus* című versemet. Hiába forgatták fel körülöttünk fél Erdélyt, súlyosabb bélyeget sütni az őt kiszemelt poétajelöltre a legnagyobb jogi fondorlattal sem sikerült, így hát rajtunk hagyták az „államellenes és nacionalista jellegű megnyilvánulások” pecsétjét.

Az anyanyelvi kultúra a megmaradás eszköze, ez 1920 óta különösen fontos Erdélyben, hiszen föléboltozódott államnyelvként a román. A jövevényszavakat a hétköznapi nyelvben természetes módon használjuk (pl. *borkán, buletin, punga*). Mennyire befolyásolta az erdélyi magyar irodalmi nyelvet a román nyelv?

Igaz, hogy az anyanyelvi kultúra meghatározója a nemzeti identitásnak, de nem mindegy, hogy milyenféle megmaradás-eszményről beszélünk. Lehetsz hajnalt rikkantó kakas a trágyadombodon, harangozó lehetsz a toronyban. Szép kifejezésnek tetszik a román államnyelv fölnéboltozódása, de nyersebben inkább nyelvi nyársakat emlegetnék, amelyekkel rápirítani is lehet anyanyelvedre, ha nem beszéled szépen a *kötelezőt*. Az egymás páramelegében élők udvarias, a megértés jegyében igyekvő nyelvkölcsönzéseit nem nevezném jövevényszavaknak, használatukat csupán nyelvi restségnek, szókincs-apadásnak. Minden nyelv akkor fogad tárt karokkal idegen szavakat, amikor a fogalmakra nem áll kész és pontos szókincs rendelkezésére, de ha egy új megnevezés, végigfutva a világ száján, meg-megáll egy entitás nyelve hegyén, akkor már nem *lájkol*, hanem *kedvelni* is mer, *apozár* helyett *zöldségüzletbe jár paradicsompaprikát*, nem pedig *gogost* vásárolni. Az irodalmi nyelv attól még persze nem válik irodalmivá, ha kerüli e szerencsétlen hétköznapi találkozásokat, de az már az értelmiség egész nyelvterületre kiterjedő restségére vall, hogy a kezdetektől *tévémsorok* helyett tükörfordításban nézzük a *tévéadásokat*.

A kommunizmusban gyakoriak voltak a sorok közötti üzenetek. Mennyire terhelte meg a költői nyelvet ez a többletfunkció?

Terhelni? A több-, sőt, sokértelmű szavak legyezőszerű sugárzásában hiszek, de sorok között üzengetni sosem szerettem volna. Esztétáink, azt hiszem, nagyon tévednek, mikor a metaforikus lombozatú beszédet az élesebb tartalmak amolyan lengéscsillapítójának tekintik. „*Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra*” – írja József Attila egyáltalán nem sorok közé, hanem nyílt, egyenes

beszédként. Illyés Gyulával szólva „*a (költői) kép a legcáfolhatatlanabb beszéd*”. A helyén és pontosan használt metafora mindig többszörösére erősíti föl mondandónkat, úgyhogy bátran mondhadjuk, egy brosúrányi direkt beszéd többet hallgat el napi gondjainkról, mint egy célpontosan irányzott haiku. Megengedem, nem a haiku a legtalálhatóbb műformai megjelölés ez ügyben, de a metaforától lecsupaszított igazságkereső szavak könnyebben válnak *senki se hallja*-propagandaszövegekké. Minthogy imáink pincemélyből felszivárgó segítségkérése hamarabb találhat meghalló fülre és szívre, mint kopaszon magasló dombon a szélfúttá hegyi beszéd.

Műveiben megjelennek székely tájnyelvi szavak. Milyen metafizikai többlet van a székely nyelvjárásban az anyaországi magyar nyelvhez képest?

Székelyföldről jövén a nyelvet úgy tartom a legtermészetesebb életemmemnek, akár a levegőt, amit beszívok, és melyet kienged a tüdő magából, figyelembe véve, hogy állandó veszély is fenyegeti. Kétfajta is: az, ami a konzervatív nyelvőrzők részéről tapasztalható, és az, ami elmosza, szétmossa kötőanyagait. Kányádi nemcsak *batyunkról fegyverinkről* beszél, hanem arról is, hogy be kell gyűjtenünk mindent, még a tájszavakat is. Anyanyelvem padlásán is szétnézve nem ózdkodtam az archaizmusoktól sem, és a tájszavakat sem hagytam a sérűkön. Persze, igyekeztem takarékosan bánni velük. A tájnyelvi vagy akár archaikus elemek használatában nem egzotikumot keresnek, hanem olyan, bármely hajtűkanyarban elveszejtethető többletet, amelyről az előre- és hátratekintő ember vesz csak ugyanazon időben tudomást. A székelyföldi vagy akár partiumi ember például, aki e nyelvterület vízmosásos partjain és tektonikus rengések rázkódtatta vidékein él, sajátjaként érti a *suvasdásos dombok* kifejezést, míg az alföldi feje búbjára tolja kalapját: mi a csuda lehet ez? Az előadóművész viaskodik a nyelvújítás előtti, kiadós feledésbe merült *jonhom* (legbensőbb lényegi lényem) kifejezéssel, s csak mikor hangulat- és tartalomhordozó erejére ráébred, jön rá, hogy nagy kár lenne, ha plaszticitása ki-maradna belső lényünk, legbensőbb lényegünk, azaz önmagunk kereséséből-őrizéséből. A magyar nyelvet, gyökrendű lévén, egyébként nem fenyegeti a tájegységenkénti szétértés veszélye. Még akkor sem, ha adódnak oly különös, derűre ingerlő furcsaságok, milyenről egy minapi tárcában olvasok, miszerint a székelyföldi vendég, mikor egy *babos* gumilabdát akar vásárolni kisgyerekének, a fél közösségnek kell megfajtenie, hogy egyszerűen *pöttyös*, s nem paszullyal tömött labdáról van szó. Be kell vallanom, nem áll közel hozzám a főleg prózában, de versben is megszaporodott, germanizmusokkal szándékolatlan terhelt, a lazaság látszatát és görcsmentességét imitáló magyar beszéd, amely ma eluralkodóban van minden rendű-rangú médiában, s melyet én panyókára vetett, lófrálgató beszédmódnak neveznék, arra is célozva ezzel, hogy talán Pest-Buda egyesítéskor, a XIX. században, Arany János margitszigeti tölgyei alatt sem türemkedett annyira idegen elem az irodalmi nyelvbe, mint manapság. Nem vagyok finnyás, én mindenféle versbeszédet tisztetek, ami mögött pokolra kellett annak mennie, aki dudás akart lenni. A versben kivételes önkifejezési lehetőséget láttam, olyan ünnepet, olyan klarinét- vagy akár tárogatómentes, sárból, szennyből gyúrt feszítitást, amelyre csak a mélyre néző és mélyből feltörő, koncentrált beszéd képes. Amikor az anyanyelv ünnepére gondolok, akkor két olyan személyiség is eszembe jut, mint Sütő András vagy éppen Tamási Áron, akiről kevesen tudják, hogy nem posztóharisnyában, nyűtt bakancsban róttá a világot. (Soha nem ült fehér papír elé, amíg meg nem borotválkozott s fehér inget nem öltött, megtisztelve ezzel az írott szót. Egyébként, ha valamiben sikerült őt utánoznom és követnem, ez az egyetlen külsőségi az.) Én nem bíznám magunkat csak a meglévő nyelvre, a pincében, padlásán is vannak kincsek, a mező tele, az utca tele, ugyanakkor az utcán szemünk láttára romlik és vásik, hígul a nyelv, ezért én úgy érzem, hogy a tudós, kutató emberek mellett költőink feladata volna – ha már invenciók készletükből megújítására nem futná – legalább munkaeszközük, a nyelv őrzése és korszíntén tartása.

Farkas Árpád (1944) Kossuth-díjas író egybegyűjtött versei *Ostorzúgásban ének* címmel jelentek meg 2019-ben az Előretolt Helyőrség Íróakadémia gondozásában.

„Az anyanyelv nem csereszabatos”

Demeter Szilárdot kérdezi Balázs Géza

Vannak, akik szerint egy élő nyelvet pusztán használni kell, semmiféle egyéb törődést nem igényel... Mít szólsz ehhez?

A hétköznapi tapasztalatból kiindulva a józan ész azt mondatja velem, hogy ez marhaság. Nem tudunk olyasmit meg- vagy felmutatni a környezetünkben – a világunkat jelentő dolegegészen –, ami ne romlana el, ha nem törődünk vele. Azt még értem, hogy a fogyasztásra kihegyezett mai globális világunkban egyszerűbb kicserélni a dolgokat, mint megjavítani, tehát a hétköznapi logika is erre állt át, de az anyanyelv nem csereszabatos. Egyébként a konkrét élettapasztalatom is arra tanít, hogy vigyázzuk az anyanyelvünket. Én, ugye, székely vagyok, Székelyföldön nőttem fel. A lehető legerőszakosabban használtam a román jövevényszavakat, mivel mindenki használja: így nálunk a személyazonossági igazolvány helyett *bule-tint* mondanak, a befőttesüveg helyett *borkánt* és így tovább. Önmagában ezzel nincs baj, a magyar nyelv eléggé integratív ilyen szempontból, a jövevényszavakat is magyarítjuk. De ha az ember kidugja az orrát a többszoros vidékről, és elmegy az ún. interkulturális vidékre – mint például Kolozsvár –, akkor ott már kifejezetten nyelvvesztést tapasztalhat. Egy, a kolozsvári Monostoron felnőtt magyar identitású személy már inkább románmagyart beszél, mintsem magyart. A szórványról nem is beszélve. Mindezek felül az angol mint domináns világnyelv ma már leuralja a kisebb nemzeti nyelveket. A magyar nyelv még úgy-ahogy ellenáll, de példának okáért a románok lassan már több angol szót használnak, mint román, pedig volna szavuk, esetenként egy egész szinonimabokor az adott fogalomra. Minderre még rátehető a kommunikációs tér radikális megváltozása, az infokommunikációs eszközök robbanásszerű fejlődése, az „emoji”-központozás stb. Nem fogom az egész problémátérképet fölrajzolni, pláne nem egy szakember számára, de ennyi talán mindenki számára nyilvánvalóvá teheti, hogy az anyanyelvünket óvni és ápolni kell. Még valami: ebből a szempontból például kifejezetten sajnálom a tájnyelvek kikopását. Sánhá Attila Székely szótárát lapozgatva egyik szemem nevet, a másik sír. Olyan szavakkal találkozom, amiket a nagyszüleim használtak, és pontosan tudták, hogy miért azt, és nem mást. Mi már nyelvben szegényebbek vagyunk, a kisfiainak ugyanazokat a dolgokat egyszerűbben írom le. Mint amikor színárnyalatokat tűnök el a palettáról. Jó, tudom, hogy a változó világot követi a nyelv változása is. De ez nem mentség, csak magyarázat arra, hogy miért mozdulunk el a könnyebb ellenállás irányába.

Mennyire, meddig és miért fontos egy irodalmárnak, írónak a nyelv, s különleges-e az anyanyelve?

Hogy az írónak általában mennyire fontos az anyanyelve, azt nem tudom megmondani. A többség számára valószínűleg az, mert egészen egyszerűen azon tudja a legjobban kifejezni magát. Arról viszont tudok beszélni, hogy nekem mennyire fontos. Imádom az anyanyelvemet. Elképesztő mélységei vannak, roppant gazdag. A zenélésen kívül nem is tudok jobb kapcsolódást, mint magyarul olvasni és írni. Ha szépprózát írok, az számomra eksztatikus állapot, a szó ógörög értelmében, vagyis kilépek magamból, az egőmből, csak a nyelv létezik és a történet, ami megírja önmagát. Szórakozásnak indult,

szenvédelemmé vált. Független lettem tőle, olyan nagyon nem is akarok leszokni se az olvasásról, se az írásról. És ez nem nyelvi kompetencia kérdése. Olvasok még más nyelveken is, ha kell, szótárral, de ezt a – kis túlzással – metafizikai élményt csak az anyanyelvemben lubickolva élem át.

Több mint egy évtizede jött létre A Magyar Nyelv Múzeuma, és hat éve tartozik a Petőfi Irodalmi Múzeum kötelékébe. Kényszer szülte vagy szerves-e ez a „házasság”?

Fümlentenék, ha azt állítanám, hogy természetes folyamat eredményezte a „házasságot”. Továbbgondolva a képet: a „szülők” adtak össze, de lassan összezsírozódnak. Hadd meséljem másképpen a történetünket: összenőtt, ami összetartozott. Főigazgatóságom előtt is jó együttműködés alakult ki az intézmények között, de most még szorosabb integrációt szeretnék a PIM-es tagintézmények között, ezt célozza a digitális stratégia is. Főigazgatóként egy ökoszisztémaként nézem ezt a rendszert, nagyon nem díjazom, ha valaki saját szemétdombként tekint az általa vezetett tagintézményre. Ami nem jelenti azt, hogy ne kapnának az igazgatók széles körű autonómiát, pénzt, paripát, fegyvert terveik megvalósításához. De a szekér nem előzheti meg a lovakat. Ezen vagyunk, havonta egyszer a tagintézményvezetőkkel leülünk, megbeszéljük a dolgainkat, külön-külön is foglalkozunk mindenkivel. Irdatlan mennyiségű kultúrkincset őrzünk. Ez nem az intézményvezetőké, nem az itt dolgozóké, hanem közkincs. Minden magyaré.

A magyartanárok rendszerint elhanyagolják a nyelvtanórát, száraznak, érdektelennek tartják. A PIM-ben van sorrend: irodalom és/vagy nyelv?

Nyelv nélküli irodalomról még nem hallottam. Érdekes kísérlet mesterséges nyelveken irodalmat művelni (írtak már eszperantóul verset), csak félok, hogy azokból hiányzik a természetes nyelv teremtő ereje. A nyelvtan olyan, mint a matek vagy a formális logika (utóbbit tanítottam egyetemen, megint csak tapasztalatból beszélek): bizonyos szintig győztrelmes, bizonyos szint fölött gyönyörű, valóságos intellektuális élvezet. Ezt az élvezetet kell tudni átadni, ez az igazi pedagógiai kihívás. Aki erre nem képes, az valószínűleg maga sem érti teljes mélységében a tanított tárgyat. És mondanék még egy érvet a nyelv fontossága mellett. Mi, magyarok eléggé a nyelvünkbe vagyunk zárva. Ez önmagában még nem kiváltság. De ha hozzávesszük az elmúlt száz év történelmének alakulását, az utódállamok többségi nemzetei mellé szorult nemzeti közösségeinket, akkor rá kell ébrednünk arra, hogy amit nyelvi korlátnak gondolnak egyesek, az inkább híd. A Kárpát-medence majd' összes nyelvéhez van hozzáférésünk. Magyarul tudnánk összerendezni Közép- és Kelet-Európa kultúrkincseit. Ez óriási lehetőség.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége több évtizede a Petőfi Irodalmi Múzeummal szövetségben működik. Gyümölcsöző ez a kapcsolat?

Merem remélni. Bármiféle együttműködés akkor fordul termőre, ha az együttműködők nem csak kapnak, de adnak is. A PIM-ben rengeteg olyan rendezvény van, aminek mi csak helyszínt biztosítunk, amiért a szervezők fizetnek, vagyis ez csak üzlet. Ez rendben is van, bevételt kell fölmutatnunk a fenntartó előírása szerint. De minőségi többlet az olyan együttműködésből származik, amelyben az érdekelt felek partneri viszonyban, a kölcsönös tisztelet, az ebből fakadó figyelem eredményeképpen közös hozzáadott értéket hoznak létre. Az Anyanyelvápolók Szövetsége ilyen partnerünk.

Mit tudhatunk meg az elképzeléseidről, terveidről?

Nem lenne elég az egész lapszám ahhoz, hogy csak címszavakban föl soroljam, mi mindent kezdtünk el. Itt és most csak az egyik legfontosabbat említem: szeretnénk a széphalmi Kazinczy-kertet a magyar nyelv zarándokhelyévé fejleszteni.

Demeter Szilárd (Szentegyháza, 1976) – író, rockzenész. 2018 decemberétől a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója.

A százéves Láng Miklós köszöntése

Födünk lakóinak nemcsak száma, hanem életkora is egyre nő, mégis megdöbben a szívünk, amikor egy családtagunk vagy egy kedves ismerősünk betölti a századik életévét. Így vagyunk most mi, e folyóirat munkatársai, szerzői és olvasói. Láng Miklós, kedves kollégánk, gyakori, mondhatnám törzsszerzőnk és többünknek barátunk is ez év november 14-én elérte ezt a nagyon szép életkort, s hál'Istennek, itt van közöttünk, most is dolgozik, ugyanúgy, mint ahogy ezt jószerével már több mint három évtizede teszi.

Életének első hat évtizedében még nem sodort bennünket össze a sors. De birtokomban van az a köszöntője, amelyet az „Éltető anyanyelvünk – Írások Grétsy László 70. születésnapjára” című, számomra igen-igen becses kötetben nekem, rólam írt, s amelynek elején röviden bemutatja a saját múltját is. Ebből idézek néhány sort.

„Visszaemlékszem arra, hogyan lettem közgazdász létemre botcsinálta nyelvművelő. Kezrem emlékezetemben a harmincas éveket, amikor az evangélikus gimnáziumban, szokatlanul, szöveges dicsérettel megtoldott jeles magyar dolgozatokat írtam. Kiváló tanárom ezzel is arra ösztönzött, hogy ne csak megszeressem, hanem műveljem is az írást-olvasást. Kamaszkorom minden szabadideje olvasással és írással telt el. Diáklapot, faliújságot írtam, szerkesztettem. Beszámolókat küldtem hazai és külföldi cserkész táborokból. És igen büszke voltam arra, hogy a helyi napilap közölte őket... 1957-ben a Révai Nyomdában dolgoztam anyaggazdászként. Ez év elején indult el egy havonta megjelenő szaklap, ahová »te amolyan nyomdászféle vagy« felkiáltással meghívtak technikai szerkesztőnek. Vállaljam el néhány hónapra, amíg megfelelő szakembert találnak erre a helyre. Aztán 35 éven át végeztem ezt a munkát...”

Itt átveszem a szót, mert a folytatást már magam is ismerem. Miklós barátunk – noha ez szorosabb értelemben nem lett volna feladata – a laphoz (a Gyógyszerészet című, ma is élő szakfolyóirathoz) érkező szakkikkek mind gondosan elolvasa, csiszolgatta, s ha egy-egy szakkikben túl sok volt a javítanivaló, nemegyszer visszaküldte a szerzőknek átgépelésre vagy legalábbis a javítások tudomásul vételére. Tevékenységéért a szerzők – szakmájukban kiválóak: egyetemi tanárok, akadémikusok – részéről olykor némi szemrehányás volt a jutalom, de az idők múltával még az érintettek is inkább megköszönték a munkáját. A lapban egyébként kis kihagyásokkal két évtizeden át anyanyelvi rovata is volt, amelyben a közlésre beküldött kéziratok anyanyelvi hibáit, megbeszélésre érdemes jelenségeit elemezte. E munkája révén került kapcsolatba Lőrincze Lajossal, akinek minden előadását meghallgatta, majd később velem is.

Csakhogy jeles barátunknak még így sem volt elég az a munka, amelyet szerkesztői teendői megkívántak. Számos egyebet hozzátett hát. 1956-ban figyelme az eszperantóra irányult. Megtanulta a nyelvet. A Gyógyszerészetben több éven át eszperantó nyelvű összefoglalókat adott közre. Olyan sikeresen, hogy ezzel elnyerte a Zamenhof-emlékérmét. Egy más példa. Még 1941-ben, fiatal közgazdászként meghívták üzemvezetőnek a békéscsabai Réthy-gyárba, ahonnan egy gyógygyakor, a Réthy-féle Pemete-fű-czukorka indult el hódító útjára a 19. század végén. Miklósunk elfogadta az ajánlatot, s nagy kedvvel végezte ezt a munkát, ám azt katonai szolgálata miatt

félbe kellett szakítania. 1946-ban, amerikai hadifogságából hazatérve cégvezetőként – a tulajdonosok sajnálatos távolléte alatt – sikerült a gyárat újraindítania, de e törekvésének a vége az 1949-es államosítás s a gyár felszámolása lett. Erről is és hadifogságának körülményeiről is színesen, részletesen ír Hadi-fogság asszonyostól című, két kiadást is megért történelmi kisregényében.

S ezzel elérkeztünk további szakírói, valamint szépírói tevékenységéhez, amelyet semmiképpen sem hagyhatunk említés nélkül. 1949-től kezdve folyamatosan tett közzé szak- és egyéb cikkeket, hozzászólásokat, novellákat, szösszeneteket, mégpedig ötvennél is több napi- vagy hetilap, folyóirat, időszaki lap hasábjain. E publikációinak együttes száma a kétszázat is meghaladja. Arról pedig minden-

Láng Miklós, a Magyar Kultúra Lovagja
(forrás: mgyt.hu)

külön is kell szólnom, hogy 13 könyve is megjelent. Közülük egyet már említettem, mert adatokat merítettem belőle életéről, de a többi is tanulságos a számunkra. A legfigyelemreméltóbb kétségtelenül az általa személyesen is ismert és tisztelt Vidovszky Béla festő-művészről írt – és a művésznek mintegy 40 képét is bemutató – remek életrajza, amely Vidovszky születésének 100. évfordulójára jelent meg Gyomaendrődön, a Kner Nyomdában. Többi kötete jobbára kisregény, némelyik elbeszélések vagy novellák gyűjteménye, egy pedig verseskötet. Vagyis egész

életében azt tette, amire egykori kiváló tanára buzdította: művelte az írást-olvasást, mégpedig nem akármilyen fokon.

Közelebbi kapcsolatunk 1985-ben fejlődött ki. Akkor kapunk tőle először egy kis cikkecskét az Édes Anyanyelvünkbe, azután egyet a következő évben is, 1988-tól pedig szinte rendszeresen, legalábbis évenkénti rendszerességgel. Eddig mintegy ötven nyelvi-helyesírási cikke jelent meg lapunkban. Harmanc éve már annak is, hogy Pontozó rovatunkban egy elemes kis rejtvénye látott napvilágot, s ebből mára már egy 150-re rúgó sorozat született, amelynek azóta sincs vége. Ebből következik, hogy vannak olyan lapszámaink is, amelyeket egyszerre két Láng-ocská ékesít. Egy rövid nyelvi cikk meg egy kis fejtörő.

Ez a kapcsolatunk még szorosabbá vált 1989-ben, amikor megalakult az Anyanyelvpolók Szövetsége. Miklós bátyánk kezdetől fogva támogatta a szövetséget olyan ragaszkodással, amelyről csak meghatódva szólhatok. Vajon a szövetség tagjai, vezetői közül melyikünk népszerűsítette könyveiben az Anyanyelvpolók Szövetségét s annak lapját, az Édes Anyanyelvünket? Miklósunk ezt tette. Pusztán a könyvtáramban is meglevő hét könyve közül négyben megilletődve akadok rá az olvasókat lapunk megrendelésére, előfizetésére buzdító soraira.

Kedves barátunk, a most százéves Láng Miklós ilyen ember. Szereti és mindmáig műveli anyanyelvünket. Éveken át gyűjtést szervezett a leukémiás-tumoros gyermekek javára, s a maga 100 000 Ft-os adománya mellé még kétféle gyűjtött össze. Egész életét áthatotta és áthatja a humanitás, a „jót tenni öröm” érzése. A kultúra területén végzett kimagasló munkálkodásáért 2016-ban a Magyar Kultúra Lovagja kitüntetésben részesült. Gyomaendrőd, ahol 1983-ban megalapította a Vidovszky Béla Képtárat, s ahova számos festményt ajándékozott s gyűjtött, idén díszpolgárává választotta. Mi pedig el nem évülő szeretettel köszöntjük.

Szó szót követ

„A legszentebb játék” rímmel vagy rímtelenül

Bizonyára a kedves Olvasónak is feltűnt, hogy a kortárs költők sokszor elfordulnak a régi formáktól, így a rímtől is. De mitől is vers a vers? A versek százait szavaló Latinovits Zoltán szerint „a vers az ember legtöme nyebb megnyilvánulása, leganyagtalanabb röpülése, legforróbb vallomása a létről. A legszentebb játék. A kifejezhetetlen körbetáncolása-megidézése, ritka szertartás, míves fohász. Valami, ami születésének pillanatában a halhatatlanságra tart igényt.”

Kérdésünk így szólt:

Rímelen-e a vers? A 21. századi vers bizonyos téren elfordul a korábbi évszázadok poétikai hagyományaitól, megszerkesztettségében egyre közelít a próza felé. Ön szerint van-e jövője a rímtelen versnek, egyáltalán a rím nélküli szöveget tekinthetjük-e költeménynek?

GINTLI TIBOR tanszékvezető egyetemi docens, intézetigazgató, dékánhelyettes • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A rím a versnek nem elengedhetetlen formai követelménye, már a modernség jelentkezése előtt sem volt az. Az antik irodalom nem alkalmazott rímeket az időmértékes versekben, mert azt túldiszítottnek tartották. A bibliai zsoltárköltészet sem használ rímeket, ráadásul ott szabályos verselésről sem beszélhetünk, csupán a gondolatrítmust sorolhatjuk a ritmustényezők közé, bár ez nem akusztikus ismétlődésen, hanem jelentésegységek visszatérésén alapul. A versnek tehát nemcsak a rím, de a szabályos versritmus sem elengedhetetlen formai kelléke. A szabad vers és a próza vers keretei között ugyanolyan meggyőző esztétikai teljesítménnyel bíró szövegek születhetnek, mint a szabályos ritmusú, strofikus, rímes formákban.

KEMÉNY GÁBOR professor emeritus • Miskolci Egyetem (Miskolc); ny. tudományos tanácsadó • MTA Nyelv-tudományi Intézet (Budapest)

Ha elfogadjuk, hogy a 21. századi költészet elfordul a rímes vers hagyományaitól (szerintem ez általánosságban nem jelenthető ki), akkor a kérdést inkább így kellene feltenni: van-e jövője a *rímes* versnek? Erre a válaszom egyrészt az, hogy ma is írnak, és fognak is írni rímes verseket (erre agglutináló jellege miatt a magyar nyelv különösen alkalmas), másrészt pedig az, hogy egy szöveget nem pusztán a rímelő sorvégei, sőt nem is a kötött formája tesznek verssé. Azt, hogy mitől vers a vers, éppen olyan nehéz megmondani, mint hogy mitől irodalom az irodalom. Úgy látszik, be kell érünk azzal a válasszal, hogy vers az, amit szerzője és olvasója egyaránt annak tekint.

CSÖRE GÁBOR színművész • Vígyszínház (Budapest)

Van jövője a krikzkraksznak? Van jövője a felismerhetetlen, amorf szobornak? Vagy az installációnak? Mi az igazi zene: a dallamos vagy a dallamtalan, kakofón? Több mint 100 éve töri az elfogadott formákat-normákat az összes művészeti ág, hogy aztán fundamentalista módon visszatérjen az általa eredetinek vélt kezdetéhez. Az a jó alkotás, ez esetben vers – legyen az rímelő vagy rím nélküli –, ami hat vagy az agyra, vagy a szívre, vagy lejjebb, de tán az se baj, ha mind a háromra egyszerre. Szerintem...

HALMAI TAMÁS költő, irodalmár (Pécs)

Rímelen – ha akar. És ne, ha nem. Döntsön szabadon saját alaktanáról a vers, melynek definíciója ekképp koronként változik. Hiszen a művészet nem előírásokhoz idomul,

hanem benső törvényekből sarjad (amely törvényeket maga teremt és alakít). Ma látszólagos prózában beszél kortárs költészetünk java, miközben a dalszövegek, a slam poetry, a gyermeklira és a reklámok rigmusai is meggyőzően tanúskodnak a zenévé formált beszéd elemi igényéről. S hogy később mi lesz? Imre Flóra *Dal a dalról* című szonettje úgy sejtí: „visszajön a költészet visszajön”. – Az tér vissza hozzánk, ami el se hagyott bennünket soha. Nem verstan teszi a verset, mert a vers nem tan, hanem játék (más szóval misztérium).

LENGYEL IMRE ZSOLT tanársegéd • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A rímes vers háttérbe szorulása aligha volt véletlen, az szorosan összefüggött az irodalom funkcióváltozásaival, amelyek egyik nagy tendenciája az elfordulás a – sokféle-képpen értett – retorikus-ornamentikus jellegtől valamiféle őszinteség vagy pontosság felé. Közben pedig felbomlottak azok a zárt kultúrák, amelyekben a kötött formák rögzített és közismert jelentéssel bírtak; másfelől pedig a hangrögzítés elterjedése szöveg és zeneiség újfajta összefonódását tette lehetővé. Nem a rímtelen vers jövője a kérdéses (bár a terminológia alapos végiggondolása ezen a téren is üdvös lenne), hanem az, születnek-e a 21. században olyan érvrendszerek a rím mellett, amelyek érdemben elszámolnak a vázolt (és további) kontextusokkal, és nem érik be a rekvizitumként értett múlt fetisizálásával, illetve az iparosí vagy sportjellegű teljesítmény csodáztatásával.

SERES LILI HANNA költő, doktorandusz • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Abszolúte van jövője a (persze hogy költeménynek tekinthető) rím nélküli verseknek. A rím csak egy eszköz, nem ettől lesz vers a vers. Annak viszont, hogy egy versben használnak-e rímet, ma sokkal nagyobb jelentősége van, mint akkor, amikor alapvető eszköz volt. Most már szükséges, hogy legyen oka a rímnek, illeszkedjen a beszédmódhoz, a témához, a vers mögött húzódó filozófiához. Lehet csak játszani is, ami jó dolog, még ha nehéz is. Bennem előbb merülne föl az a kérdés, hogy van-e jövője a *rímes* versnek. De azt hiszem, ez csak azon múlik, használjuk-e. És ha valami épp nem olyan divatos, azt úgyis előveszik újra, hogy leporolják. [Seres Lili Hanna nemrég debütált költőként, a *Várunk* című verseskötettel. – BM]

DEÁK FERENC LORÁND magyartanár • Nagy Mózes Elméleti Líceum (Kézdivásárhely, Románia)

A hétköznapi költészet leveti magáról a forma bilincsét, a metrumok formahegymét. Hogy költészeté avassa a beszédet, mégis a saját ritmusát kell hálóként megszője. A ritmus lüktetése a legbanálisabb tényeket is sodrásba hozza, ahol a szavak tárháza metaforikus játszótérre válhat. Varró Dani az SMS billentyűzárának szófukar szótagszámaival is képes költészetet teremteni. Míg Jónás Tamás a József Attila-i mélységbe ránt bele szavak morajló rohamával. A szabad vers erdélyi harcosaként Dimény Haszmann Árpádot emelem ki, aki verseinek puritán prózai józanságával mégis olyan szófégyelmet teremt, hogy a percmutató ritmusa kel életre életképeiben. A tiszta rím és a klasszikus időmértékes verselés a mai költészetben talán hamiskásan csilingelne, hacsak nem az imitáció játékszere. Számomra a költészet ott kezdődik, ahol az alkotó világképe felidéz bennem valami végtelent. Szavak ritmusa és metaforikus szóvarázsa nélkül nincs költészet.

A fenti válaszok talán reményt adnak a rímeket kedvelő olvasók számára, hogy nem kell megelégnünk a rím el-tűnését, azt viszont el kell fogadnunk, hogy a 21. századi verstől nem várhatjuk „kötelezően” a rímeket. A rím mint poétikai eszköz a költői szabadság része.

Blankó Miklós

A mentális lexikon működése jelnyelvhasználók körében

A jelnyelv létezése nem új keletű dolog, már az ókorban is megjelent a jelelés egy görög történelemtudós ujj-jelekkel kapcsolatos i. e. V. századi írásában. Később a középkori tudósok körében felvetették a jelnyelv vagy a hangzó nyelv időbeli elsőbbségének kérdését. Az utóbbi pár évtizedben kiderült, hogy már az óskori emberek is kommunikáltak egymással jelekkel és gesztikulációval. A XVI. században jelent meg Angliában az első jelnyelvi szakmunka, amely John Bullwer nevéhez köthető. Ebben Bullwer világnyelvként tekintett a jelnyelvre, de idővel rájöttek ennek téves voltára. A valóságban minden országnak saját jelnyelve van, amit a saját hangzó nyelvvel együtt használnak a siketek, illetve nagyothallók. A siketek számára előnyt jelent ugyanakkor, hogy a jelnyelvnek a vizuális természeténél fogva egy nemzetközi találkozáson nagyon hamar megtalálják a közös kommunikációs formát, így alakult ki a nemzetközi jel. Szándékosan hívjuk *jel*nek, nem pedig jelnyelvnek, mert itt nem jelenik meg olyan nyelvtani rendszer, mint bármelyik más jelnyelvnél.

A hallássérülés fogalmát Csányi Yvonne emeritus gyógypedagógus fogalmazta meg az 1990-as években. Munkájában a hallássérülés mint gyűjtőfogalom különböző fokozatait kategorizálta az enyhe nagyothallástól a siketségig. Mivel az utóbbi két fogalom a pontosabb megnevezés, ezeket jobban kedvelik a siket közösség tagjai. Ez a fajta megközelítés patológiai szempontból állít fel kategóriákat, audiogram rögzítését követően javasolnak hallásjavító készüléket. A hallásjavító készülékek között vannak fül mögötti és operációval beépített készülékek, az utóbbiakat cochleáris implantátumnak hívják.

Az elején említettem, hogy a jelnyelv(ek)nek erős a vizuális természete. A jelnyelvi nyelvtani rendszerben a kezek mozgásához hozzátartoznak a nem-manuális elemek is, mint például a szemöldök, száj, orr mozgása. Ezek mind szükségesek a jelnyelvi kommunikációhoz. Többek között hasonló szerepek kifejezésére alkalmasak, mint a hangzó nyelvekből ismert hangsúlyozás.

MA-s szakdolgozatomban, amelyet két évvel ezelőtt írtam, a jelnyelvi mentális lexikon vizsgálatára koncentráltam. Eddig csak egy cikk jelent meg hasonló témában a szakdolgozatom leadásával párhuzamosan Holecz Margit és Romanek Péter kutatása révén.

A dolgozatot a siketiséggel kapcsolatos témával kezdtem, ismertettem a magyarországi siketek helyzetét, valamint a jelenlegi siketoktatás állapotát. Ennek során kitértem a siketség genetikai hátterére is, valamint annak arányaira hazai és világszinten.

Kutatásom fő célja a jelnyelvi lexikon feltárása volt. Az elméleti bevezetőben először az általános, majd a jelnyelvi mentális lexikont ismertettem a magyar és külföldi szakirodalom alapján. A dolgozatban olvashatunk továbbá arról is, hogy milyen hasonlóságok és különbségek jelennek meg a hangzó és a jelnyelvi mentális lexikon előhívásában. Megtudhatjuk még azt is, hogy milyen különbség derül ki a siket és nagyothalló adatközlők észlelésében a bemutatott képek, illetve videó megtekintésekor, majd ezt követően a dolgozat ismertette a produkciónál megfigyelhető jelenségeket.

A hangzó nyelvi mentális lexikon működésére építve a korábbi eredményeket és gyakorlatokat adaptálva végeztem fonológiai és szemantikai vizsgálatokat tíz siket és na-

gyothalló személlyel. A válaszokban számos absztrakt fogalom fordult elő (vallási, szociális, érzelmi vonatkozásban, pl. SZERELEM, SZERETET, HÁZASSÁG), ezek aránya jóval nagyobb volt annál, mint amire a vizsgálat tervezésekor számítottam.

A jelnyelvi oldalú kutatást a nemzetközi gyakorlatra alapozva terveztem meg. A vizsgálatok a szavak, pontosabban a jelek szintjén készült elicitációs (előhívó) teszt alapján zajlottak. Az adatközlők kiválasztásánál fontos szempont volt a családi háttér, amelybe beletartozik a hallásállapot és a jelnyelv-elsajátítás megkezdésének az ideje, továbbá az iskolai végzettség. A többségi társadalomhoz képest különbséget kell tenni a nyelvelsajátítás időszakának vonatkozásában is, mert egy siket gyermek halló családban sokszor nem kapja meg időben a jelnyelvi inputot (adatbevittet) a szülők jelnyelvi ismereteinek hiányából fakadóan, és emellett a hallásjavító eszközök sem minden esetben segítenek a nyelvelsajátításban.

A vizsgálat két ágon zajlott, egyrészt fonológiai, másrészt szemantikai szempontú elemzéseket végeztem a jelek szintjén. A szakirodalomban használatos *hívószavak* kifejezés helyett a *hívójelek* megnevezést használtam. A fonológiai hívójeleket kép formájában jelenítettem meg az adatközlőknek, míg szemantikai szinten filmbejátszásokat alkalmaztam, melyeket notebook segítségével vetítettem le. A fonológiához kerémkákat, vagyis kézfórmákat mutattam be. Ezek kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy minél több jelet tudjak az adatközlőkből előhívni. Ugyanezt az irányelvet alkalmaztam a szemantikai vizsgálat során is, olyan témákat választottam a videós részhez, amelyek könnyen előhívhatók voltak az adatközlők számára.

A felvételek elkészítése után az adatok feldolgozásakor a jeleket különböző kategóriákba soroltam, például szófajok szerint, emellett az absztrakt fogalmak megjelenését külön is vizsgáltam. Nagyon fontosnak véltem az ikonikus szerepének bevonását a vizsgálati szempontok közé, annak a jelnyelvekben betöltött kiemelkedő szerepe miatt. A jelnyelvben a jelek nagy része (valamilyen szinten) ikonikus természetű. Erre jó példa lehet az olló vagy a kés, ezek a vágás folyamatát képezik le.

A szakdolgozat külön részben ismerteti az adatközlőknek a kutatással kapcsolatos véleményét. Ebben számos meglepő válasszal is találkozunk. A válaszok rámutattak például arra, hogy az adatközlők nem gondolták, hogy a jelnyelvnek van fonológiai része is. Ez visszavezethető többek között a jelnyelven történő oktatás hiányára a korábbi siketoktatásban. Hiába készítettem fel előzetesen az adatközlőket, ezek a nyelvtani jelenségek őket is megdöbbentették, sok esetben szégyenérzetet is okozva.

Az eredmények tehát fontos tanulással szolgáltak a siket közösség életében megjelenő jelnyelvi „anyanyelvviséggel” kapcsolatban. A kutatás tapasztalatai alátámasztják, hogy kulcsfontosságú lenne az iskolai rendszerben a jelnyelvi ismeretek átadásának beépítése a hangzó nyelvi nyelvtanórák mellett. Fontosnak tartom továbbá a siket közösség, valamint kultúra és történelem oktatásának bevezetését, hogy a gyermekek az iskolából kikerülve megfelelő tudással lépjenek ki az életbe. Ez azért is fontos, hogy tisztában legyenek a saját nyelvüknek a hangzó nyelvvel való egyenrangúságával, hiszen ez is a magyarországi kisebbségi nyelvek egyike, a kultúra része, amint azt a magyar alkotmány is kimondja.

Csernyák Hajnalka

A szerző az intézet Többszenvelvűségi Kutatócsoportjának tud. segédmunkatársa. (A szerk.)

Hát mit ki nem fejezhet egy hát?!

A hát-ot még napjainkban is sokan funkció nélküli, fölösleges, tartalmatlan töltelékszóznak tartják, s elítélik. Ám a hát-ra is igaz az, ami bármely más nyelvi elemre: a szövegtípus, a beszélő és a hallgató viszonya és a mondanivaló célja alapján dönthető csak el, hogy illő-e a használata. A hát megjelölésének az egyik oka, hogy az elem gyakran fejez ki bizonytalanságot (*Hát, nem is tudom*), szökeresést (*Hát izé olyan*) és hezitálást (*Hát, ööö, hát*), s ezeket a jellemzőket át szokták vinni a nyelvi elemről a beszélőre, s emiatt általában bizonytalannak, műveletlennek, kis szókincsűnek tartják a hát-ot használókat. Ez a következtetés azonban túlzottan leegyszerűsített. A hát-nak ugyanis a bizonytalanságon és a gondolkodáson kívül számos más használati köre is van. Kifejezhet például nyomatékosítást, jelezheti a mondanivaló folytatását, állhat 'tehát' értelmű következtető kötőszóként és kérdésre adott általános válaszként, jelezhet nyilvánvaló információt, de magyarázkodásra, valamint önjavításra is alkalmas. Továbbá jelölheti a beszélőnek a hallgatóhoz, a mondanivalóhoz vagy épp a helyzethez való viszonyulását is, azaz attitűdjelző szerepe is lehet. Ilyen, a hát által kifejezett beszélői attitűd például a harag, a csodálkozás vagy a kételkedés. Ezek mellett képes még a hát a kérdés szónokiasságát is felerősíteni, valamint udvariassági elemként is használható. Az eddig felsorolt szerepkörökből is jól látszik, hogy igen gazdag jelentésköre van a hát-nak. Vagyis egyértelműen nyelvi babona a *Hát-tal nem kezdünk mondatot!* tiltás. E tiltás ugyanis a közléshelyzettől elvonatkoztatva, általánosságban fogalmaz meg egy olyan előírást, amelynek nincs igazi valóságalapja. A beszélgetések szerkezetét vizsgáló nyelvészeti tudományterület, a diskurzuselemzés az elem funkcióját figyelembe véve már nem is töltelékszóznak nevezi a hát-ot, valamint a hozzá hasonló szavakat (pl. a *szóval*-t, a *nos*-t, az *ugye*-t, a *tulajdonképpen*-t), hanem diskurzusjelölőnek. A diskurzusjelölő terminus arra utal, hogy ezek az elemek a diskurzusra vonatkozó információkat jelölnek. Amellett, hogy összekötik a beszélgetés egyes részeit, még különböző többletjelentéseket is tudnak közvetíteni.

Hogy valóban nyelvi babona a hát-hoz kötődő tiltás, arra már a nyelveművelő Lőrincze Lajos is rámutatott. Lőrincze a televízió

Tessék kérdezni – a nyelvész válaszol című telefonos műsorának egyik adásában azt a kérdést kapta, hogy szabad-e mondatot, sőt beszédet hát-tal kezdeni. Az esetet Wachá Imre a *Kvaterkázás* című anekdotagyűjteményében (Anyanyelvápolók Szövetsége, Budapest, 2016) a következőképpen meséli el: „Ma is előttem van a kép, ahogyan Lajos tanár úr válaszolt. Felső testét, meglepett arcát mutatta a kamera: Lőrincze tanár úr kissé felhúzta a vállát, mindkét karját széttárta, szemében, ajkán hamiskás mosollyal megszólalt, kissé elnyújtva az *á* hangot így kezdte válaszát: »Háát, nem is tudom, mit lehetne válaszolni erre a kérdésre!«”

A nyelvhasználat adatai – Lőrincze Lajos véleményével összhangban – azt mutatják, hogy a beszélők előszeretettel használják, sőt kihasználják a hát-nak a sokszínűségét. A hát gyakori alkalmazása nem mai divatjelenség. Nyelvtörténeti forrásokból, hitvitákból, prédikációkból, szépirodalmi művekből, levelekből már régóta fogva vannak adatok rá. A szó azonban az idők során jelentésváltozáson ment keresztül. Kezdetben helyviszonyt fejezett ki, s azt jelentette, hogy 'ott, azon a helyen', majd időviszonyt kezdett el jelölni, s 'akkor' értelemben állt, később pedig következtető logikai viszonyt, azaz 'tehát' jelentést kódolt. A 17. századtól kezdve pedig egyre szaporodnak azok a példák, amelyek a hát diskurzusjelölői szerepkörét mutatják. Még a nagy nyelvújító és nyelveművelő, a fentebb stíl képviselője, Kazinczy Ferenc is használta a hát-ot verseiben (pl. *Hát a való / Úgy summa, mint a test érzékének / Al-boldogságai, melyeket nagyobb / S kisebb mértékben bírhatunk?*), műfordításaiban (pl. *Kedves, szép leány, már hát enyém vagy!*), szépprózájában (pl. *Tekintsük hát végig ezeket a te tanulásidat*), tanulmányaiban (pl. *De hát ha a móto nemcsak más személyben, hanem más nyelven is mondatnék?*) és levelezésében (pl. *Hát azt tudod-e, hogy van az asszonyoknak is kömívessége?*).

Kazinczyt tanulmányozva s az ő szavait kölcsönvéve tehát megállapíthatjuk, hogy nem mindig „üres fecsegés” a hát. Ha a megfelelő helyzetben, a sokféle jelentése közül a situációhoz leginkább illőt kiválasztva alkalmazzuk, akkor akár érzékletesebbé, stílusosabbá is teheti a mondanivalónkat. Ne féljünk hát a hát-tól, hanem inkább tanuljuk meg megfelelően használni!

Schirm Anita

A cikk az Emberi Erőforrások Minisztériuma UNKP-18-4 kód-számú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

Olvasólámpa

H. Varga Márta: Változó anyanyelvünk

A szerző, a Károli Gáspár Református Egyetem docense három nyelvészeti monográfia (A magyar fosztó- és tagadóképző, 2006; Formák és funkciók, 2012; A szóalkotás módjai, 2015) után most ismeretterjesztő könyvvel jelentkezik. A kötet alapelveit már a bevezetés tisztázza: a nyelv változó rendszer, és ezt a folyamatos változást egyrészt a nyelv saját törvényei, másrészt a beszélők ösztönös, spontán nyelvalkotó tevékenysége hozzák létre. „A nyelv és a társadalom tehát egymást feltételező módon függenek össze, ezért a nyelvi változások adekvát magyarázatához nemcsak a nyelvi, hanem a társadalmi tényezőket is figyelembe kell venni” (7). Ezt a követelményt a kötet 46 írása példásan meg is valósítja.

A nyelvi változások közül a leglátványosabbak a szókinccset, a frazeológiát és a neveket érintők. A könyv olvasója először valószínűleg az ilyen tárgyú cikkeket futja át: *bankol*, *gyantaszűz*, *kütyüböjt*, *bakancslista*. De a kötet nagyobbik része a nyelvi rendszernek ennél mélyebb rétegeivel, a fonológiai, szóalakítási és mondatnyi jelenségekkel foglalkozik. A nyelvész olvasó számára ezek nyújtják a legtöbb újdonságot.

A szerző az egyes írásokat nem tárgyköri csoportokba osztotta, hanem – egy kissé szokatlan megoldást választva – a cikkek címének betűrendjében közli. Ez talán megkönnyíti a könyvben való keresést (az ilyen műveket általában nem egyfolytában szoktuk olvasni, hanem a cikkek közül szemelgetve). Emellett a kötetnek betűrendes tárgymutatója is van, így a témák közötti tájékozódás két-szeresen is biztosítva van.

Nem kívánom eltitkolni, hogy H. Varga Mártának ezeket az írásait nem most olvastam első ízben, hanem az Édes Anyanyelvünk egyik szerkesztőjeként az évek során folyamatosan találkoztam és foglalkoztam velük. (A foglalkozáson az értendő, hogy a szerkesztés során adódó legkisebb változtatásokat is megbeszéltem, „leleveztem” a szerzővel, egészen addig, amíg a megoldás mindkettőnk számára kielégítőnek bizonyult.) Most, a cikkek újraolvasása során mégis meglepetés ért, mégpedig kellemes meglepetés: ezek az írások így együtt olvasva valahogy még jobbak, mint korábban egyenként, mert egymást erősítik, támogatják, értelmezik.

A szerző a nyelveművelő cikkek általános gyakorlatához képest merészebben él a tudományos terminológia és jelölésmód eszközeivel, például ilyen grammatikai szimbólumokat használ: *-hOz* (= *-hoz*, *-hez*, *-höz*), *-(A)t(A)lAn* (= *-tlan*, *-tlen*, *-atlan*, *-etlen*). Szerkesztőként annak idején ezeket a laikus olvasókat talán megriasztó rövidítéseket feloldottam, most látom, hogy H. Varga Márta többségüket a kötetbe rendezés során visszaállította. Ezt nem kifogásként említem, hiszen magam sem szoktam elfogadni minden lektori kívánságot. Ráadásul a szerző külön listát is mellékel ezekről a szimbólumokról (149–150), így a nem nyelvész olvasónak sem lehet oka panaszra.

Betetszik, beimádomoz, behűház és társaik, Tényekes?, Kivilágos-kivirradtig. Mik ezek? Olyan cikkek, amelyek nincsenek benne a könyvben, mert a szerző a kötet lezárása után fejezte be őket. (Azóta már meg is jelentek folyóiratunkban.) H. Varga Márta tehát megkezdte következő nyelveművelő könyvének írását. 5–10–12 év, és összegyűlhet egy újabb kötetre való. Milyen jó lenne, ha azt is én ismertethetném! (*H. Varga Márta: Változó anyanyelvünk. Írások a magyar nyelvről. Az Ékesszólás Kiskönyvtára, 64. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2019, 153 oldal.*)

Kemény Gábor

Az online világ új enciklopédiája Szűts Zoltán: Online

Szűts Zoltán közel ötszáz oldalas kötete nem véletlenül kapott nagy sajtóvisszhangot. A szerző az *Online* megírásával szinte lehetetlennek tűnő vállalkozást hajtott végre rendkívüli aprólékossággal, strukturált, világos szerkezettel. Művét kézikönyvnek tartja, de széles körű tudományos kitekintése és értékrendi nyitottsága miatt én enciklopédiának tekintem.

A szerző az első oldalak egyikén néhány szóban meghatározza az *online* fogalmát („interneten elérhető tartalom, eszköz vagy felhasználó”), amelyet közel félezer oldalon keresztül boncolgat. Az előszóban Szűts kiemeli, hogy a kézikönyv az online világ komplex rendszerét kívánja átfogóan tárgyalni, annak határait keresni. Mindezt úgy, hogy a kultúra felőli megközelítés is ki-

domborodjon, hiszen semmilyen technikai fejlődés nem hozott akkora változást az emberiség életében, nem „járta át úgy a szöveit”, mint ahogyan az internet tette (19). A szerző már a bevezetőben leszögezi (és sokszor visszatér rá), hogy az online világ napjainkban is változik, így a kötet információs folyamatosan bővíthető-bővítenedők.

Az öt nagy témakörre tagolódó kötet ötvennégy fejezetéből szemezgetek: a rendkívül alapos technika(történet)i, filozófiai és szociológiai-pszichológiai részek mellett főként – folyóiratunkhoz igazodva – a nyelv és a kommunikáció kérdésköréből.

Az internetes kommunikáció egy-egy forradalmi jelensége

A hypertext egy teljesen újféle szövegtípus, „az internet nyelve”, amely „a Gutenberg-galaxis hegemoniájának végét is jelzi”, hiszen a szöveg mellett a multimédia (a kép, a hang és a videó) is kiemelt szerepet kap (200).

Az interperszonális kommunikáció újjászületését a chat hozza meg, amely újra kitört a szóbeli kommunikáció kereteiből. A telefon megengedte, hogy szóbeli kommunikáció történhessen egy időben, egymástól térben távol lévő személyek között, majd az e-mail és az sms ennek írásbeli „testvére” lett. A chat viszont a két jelenséget „összemosva”, a szóbeli és írásbeli kommunikáció határán helyezkedik el. Ezt nevezzük másodlagos írásbeliségnek (267, 277). Jellemzője „a rövideg, a kötetlenség, a jelzésszerűség vagy éppen a sajátos grafikus (képi) megoldások elterjedése” (277–8).

Az emoji, emotikonok az internet „kötelező” kellékeivé váltak, de egyesek szerint rossz hatással vannak a nyelvre. Szűts azonban úgy véli, hogy azok „egy nemdiskurzív nyelv felé vezető kaput nyitnak tágra, és emlékeztetnek minket, hogy az írásnak mindig is lesz vizuális komponense” (401).

A digitális olvasásról írottak igen elgondolkodtatók: „a kontextus természetének engedelmességre a folyamat gyorsabbá válik, szkimmelés [sajátos szemmozgás, a digitális olvasás egyik technikája, BM], szkennelés és böngészés jellemzi” (290). A szerző úgy tartja, hogy Gutenberg találmánya kisebb antropológiai változásokat hozott az olvasásban, mint a digitális szöveg megjelenése és elterjedése, hiszen ez utóbbiban a lineáris olvasást a nemlineáris váltja fel (291, 297).

Kiemelkedőnek tartom Az internetes kommunikáció formái és típusai című fejezetet (299–303), amelyben Szűts a klasszikus kommunikációs fogalmakon (csatorna, kód stb.) keresztül közelíti meg az online világot.

Az online társadalmi hatásai

Sokszor találkozunk a web 2.0 fogalmával, mely „olyan jelenségek megnevezésére szolgál, melyek az interakció, a közösség által létrehozott tartalmak, illetve online médiatartalmak és kommunikációs folyamatok köré épülnek” – írja a szerző. Érdemes a szinte végtelen számú társas jelenségből párat kiemelni.

Az ember mindig is csoportokat hozott létre, fontos volt a valahová tartozás. Nem változott ez az internet megjelenésével sem, amikor „az egyének [...] olyan valós (vagy virtuális) helyet keresnek, ahol másokkal kommunikálhatnak, együttműködhetnek, szabadon kifejezhetik magukat”. A kommunikációs folyamatban viszont nemcsak egyének, hanem szervezetek, vállalatok, intézmények, közösségek is kapcsolatba léphetnek egymással. „A közösségi hálózatok architektúrája az elosztott hálózatok [...] mintázatát követi” (320).

Nem véletlen, hogy Szűts külön fejezetet szentel a Mark Zuckerberg által – először egyetemi közösségi kommunikációs platformként működő – Facebooknak (326–33). Elgondolkodtatók a kötet azon sorai, amelyek szerint ez az eszköz „átalakítja az intimitás, a kapcsolatok és az identitás (az én) fogalmát. A nyilvánosság előtt zajló lét – különösen a közösségi oldalak esetében – a mediatisált intimitás megjelenéséhez vezet” (329).

Szűts eloszlatja azt a tévhitet, „miszerint az interneten folytatott, felhasználók közti interakció a felhasználó a tárgyi világban létező kapcsolatai kárára megy, hanem valójában kiegészíti azokat” (343). Az online csatorna sokkal inkább a közösségek elengedhetetlen színterévé vált.

Arra, hogy a kommunikáció hatékonysága mellett miért használjuk az online felületeket, többek között Katz és társai véleményét idézi: „az egyének saját kognitív (információ- és tudásszerző tevékenység), affektív (érzelmi és örömszerző tevékenység), illetve személyes és társadalmi (az önkép erősítése) szükségleteik kielégítésére használják a médiát” (345).

Az internet léte olyan mélyen áthatja az emberiséget, hogy – Szűts és az általa idézett tanulmányok szerint – Maslow piramisát újra kell rajzolni, és a legelső, élettani szükségletek közé az internetelérést is be kell helyezni. Pontosan emiatt érzem úgy, hogy Szűts Zoltán hatalmas munkája a jelen tudományának egyik legfontosabb kérdéskörével foglalkozik. Azzal, ami miatt pár – vagy sokkal inkább – évtized alatt megváltozott a világ, a társadalom és benne az ember: „pusztán” egy jelenség, a mára szinte átláthatatlan online univerzum hatására. (Szűts Zoltán: *Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*. Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2018, 488 oldal.)

Blankó Miklós

„Cselekedni kell, hogy anyanyelvünk szavai ne kóboroljanak szét...”

Nyelvünk és Kultúránk, 2018/1–4.

Az olvasó talán nem is sejtí a kötet borítójának színeiről és játékos betűtípussal felírt címéről a tartalom komolyságát. Pedig egy meghatározó állapotfelmérést tart a kezében, a magyar nyelv és kultúra helyzetéről, 2018-ban. A szövegek komolyak, „felelős igazmondással tudatosított tényekre” alapultak, s a szerzők ezekből következtetnek a jövőbeni feladatokra: „Cselekedni kell, hogy anyanyelvünk szavai ne kóboroljanak szét, és ne okozunk magunknak nyelvi-irodalmi Trianont” – olvashatjuk Balázs Géza főszerkesztő és Blankó Miklós szerkesztő előszavában.

A 2018-as évre bőven kijutott a nagy évfordulókból, bár az Arany-év mellett kevesebb hangsúly jutott a többi fontos jubilánsra. Ezt a kötet igyekezett korrigálni. Tompa Mihálynak, „a szavak festőjének” – ahogy Fráter Zoltán nevezi esszéjében – 2017-ben volt 200. születési és 2018-ban halálának 150. évfordulója. Sokszor dúdoljuk ma is Boros Ida Honvág-dal című slágerét, de azt csak kevesen tudják, hogy a dalban Tompa Mihály-sorokat is felfedezhetünk – világít rá tanulmányában Balázs Géza. Harmadikként Málnási Ferenc méltatja Tompa Mihály költészetét „Szívet cseréljen az, aki hazát cserél!” címmel. A 450 éves tordai országgyűlés évfordulójáról Blankó Miklós írt rövid tanulmányt, melyet illusztrációként egy nagyváradi látképpel színesített, amelyen öt vallás templomai láthatók. Három tanulmány emlékezik a 150 éves Eötvös József-féle közoktatási törvényre, az egykori miniszter munkássága, újítása máig ható. Molnár Zsolt mint a magyar oktatástörténet fordulópontját mutatja be a törvényt, Pölcz Ádám a gyakorlati megvalósulásról ír „A népoktatási törvény hatása a magyar nyelv oktatására” címmel. A zene és a költészet kapcsolata több helyen is szóba kerül: Balázs Géának az Ünnepnepok fejezetben olvasható „Szeretlek, szeretlek...” című írásában; Tompa Mihály kapcsán; Blankó Miklósnak Eisemann Mihály halhatatlan szanzonjairól, operettjeiről szóló cikkében. Valóban, az operett műfaja „csodafegyver” a magyar nyelv védelmében, az első, (az íróval nem azonos) Molnár Ferenc alapította magyar nyelvű színház óta. A fejezet végén Blankó Eszter plasztikus, a Híd-avatáshoz készült illusztrációsorozatát láthatjuk. Érdekes megtekinteni eredeti, színes változatukat az mnyknt.hu weblapon.

Ezek az ünnepek nem a pezsgővel koccintós fajtából valók – írja Pomozi Péter az anyanyelvek napjáról. Megállapítja, hogy „sem Kárpát-medencei magyar nyelvű hazánk, sem pedig a világ globális nyelvi folyamatait szemlélve nincs okunk elégedettségre. Sokkal inkább számvetésre, a tennivalók összegzésére, újrafogalmazására van szükség” 2019-ben. Balassa Zoltán a Kazinczy-napokról, Moritz László a 25. Kosztolányi-napokról számol be, ezt követi egy írás az Egyetemi Anyanyelvi Napokról, majd Juhász Zoltán András a Magyarországra visszakérült Seuso-kincseket mutatja be.

„A nemzet legfőbb attribútuma a nyelv” – így kezdődik az a fejezet, melyben Gál Sándor Nincs harmadik lehetőség című kötetét mutatják be. A felvidéki író visszatekint az Anyanyelvi Konferenciában töltött 15 évi alelnöki munkájára, összegez, és ennek alapján határozza meg a jövőbeni feladatokat. Megállapítja, hogy „már átléptük azt a mítoszi küszöböt, amelyen belül még értelmezhető volt egy régi archaikus világ”, s „bolygónk lassan egy úri szarkofággá változik”. A borúlátás után mégis felcsillantja a jövőben való bizakodást, a magyar nyelv éltető közegét. Ezt követi a fiatal generációból Blankó Miklós írása,

aki Széchenyi máig ható gondolataiból válogatott. Balázs Géza a magyar nyelv, nyelvpolitika helyzetét és feladatait bemutató írását gondolatébresztőnek, vitaindítóknak szánta: „az egységes, egyetemes és a helyi, táji, regionális, más állami irodalom és nyelv polémiaját állította középpontba”.

Minya Károly a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda működéséről számol be. A szerző előrevetíti a nyelvművelés új értelmezését is, melyet a nyelvek iránti vonzalom felélénkítésében, a magyar nyelv népszerűsítésében, a nyelvi tudatosság élményközpontú kialakításában lát megvalósíthatónak. Kiemelendő, hogy az érdeklődők számára minden tanulmányt egy nagyon hasznos, rövid irodalomjegyzék követ. Pomogáts Béla az erdélyi irodalom szeretetéről és az ’56-os forradalomról beszélt az MNYKNT novemberi konferenciáján. Balázs Gézával folytatott pódiumbeszélgetésének lejegyzése a kötet Társalgó rovatában olvasható. Ferdinandy György a Bolyai Önképző Műhelyben tartott előadásában ’56-os emigrációjáról, franciaországi kalandjairól, majd Puerto Ricóban töltött harminchat évről beszélt.

Adamikné Jászó Anna a nyelvtanoktatásban szorgalmazza az Eötvös József-i alapokhoz való visszatérést, hogy a diákok a gimnáziumban már gyakorlati úton tanulják a tárgyat, retorikán, stilisztikán és poétikán keresztül. Hogyan valósítható meg a cigány származású óvodás és kisiskolás korú gyerekek nyelvi oktatása, hol tart a nyelvcsere folyamata és a cigány nyelv-tanárok képzése? – teszi fel a kérdést H. Tóth István. Blankó Miklós és Csomos Attila elvezet bennünket a magyar nyelvű kémia születésének hőskorába. Málnási Ferenc írásában a diáknyelv, a „diáksóder” elevenedik meg. A szerző a csoportokhoz való tartozás kifejezésében látja a nyelvünk egyediségének legfőbb alakító tényezőjét, és egyben összefoglalót is nyújt a diáknyelv-kutatásról. A tanulmányok mellett helyet kapott Molnár Miklós kritikája az ületek, vendéglátóhelyek angol elnevezéseiről. A „globaldizájnos” nevek helyett a közérthető, szép, magyar elnevezéseket javasolja. Érdekes megfigyelni a szövegben rejlő stilisztikai megoldások kettős tagolódását, feszültségét.

Molnár Pál az európai Balassi-folyamatról, Balassi európaiságáról beszélt. Munkásságának jelmondata: Fedezd föl saját kultúrát! Balázs Géza Hanthy Kinga újságíróval és Pusztay János nyelvészrel készített interjút. Mészáros Márton a Bűhnagy székely szótár szerzőjével, Sántha Attila költővel beszélgetett, míg a szótárt a Szemle rovatban Málnási Ferenc ismerteti. Ezen kívül hat friss, 2018-ban megjelent kötetet mutatnak be a szerzők.

A kötet végén, az In memoriam rovatban emlékeznek Wacha Imrére, a „nemzet tanárára”, Kallós Zoltán néprajzkutatóra, népzene gyűjtőre, Csete Ildikó textilművészre, Kányádi Sándorra és Kolár Péterre, a Csemadok kassai szervezetének elnökére.

A kötet célját, szerepét és a magyar nyelvközség feladatát 2019-ben talán Pomozi Péter fogalmazta meg a legplasztikusabban: „Az anyanyelv a nemzeti jövő kulcsa, Trianon bénító traumáját éppen egy pozitív, Kárpát-medencei, sőt globális magyar nyelvközségkép kialakításával lehet meghaladni. Cselekedni kell, hogy anyanyelvünk szavai ne kóboroljanak szét!” (A Nyelvünk és Kultúránk a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának 1971 óta megjelenő folyóirata. Főszerkesztő: Balázs Géza és Pomogáts Béla. A 2018. évi számot szerkesztette: Blankó Miklós.)

Juhász Zoltán András

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Új Édes anyanyelvünk. „A magyar nyelv értékeinek bemutatására vállalkozik a köz-média új műsora. A televíziós csatornákon hetente egyszer jelentkezik a műsor, a Kossuth rádió műsoraként viszont minden hét-köznapi újabb érdekes nyelvi téma kerül terítékre. A rádiós műsor házigazdája **Bordi András**, aki nemrégiben lett a Kossuth rádió főbemondója.” (hirado.hu) A műsorban többek között szerepel **Minya Károly** főiskolai tanár (Nyíregyházi Egyetem) és **Blankó Miklós** egyetemi hallgató (ELTE), a Manyszi munkatársai.

Kitüntetések. Augusztus 20. alkalmából **Balázs Józsefné Fodor Katalin**, az ELTE nyugalmazott egyetemi docense a Magyar Érdemrend lovagkeresztje kitüntetését vehette át. Az átadáskor méltatóként elhangzott: „A magyar nyelvjárások és a határon túli magyar kisebbségek, különösen a csángók nyelvének és kultúrájának megismertetéséért és népszerűsítéséért végzett tevékenységéért.” – Ugyanekkor **Aczél Petra**, a Budapesti Corvinus Egyetem intézetigazgató egyetemi tanára, a Manyszi szellemi körének tagja a Magyar Érdemrend lovagkeresztje polgári tagozat kitüntetését vehette át a retorikaelmélet vezető hazai kutatójaként, valamint a magyar családokért folytatott példaértékű tevékenységéért. A Lőrincz Csaba-díjat a nemzetpolitikai tevékenység elismerésére hozta létre tíz évvel ezelőtt a Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány. Idén a tizenegyedik díjazottnak adták át, egyúttal a névadó születésének 60. évfordulójára is emlékezve. A díjat **Csernicskó István** nyelvész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola professzora kapta meg.

A 4. *partiumi szabadegyetem* (Berettyóújfalu, 2019. július 22–27.) témája a Partium irodalma, nyelve, néprajza volt. Az előadások mellett a résztvevők meglátogatták a Nagyváradi melletti Hegyközi tömbmagyar kistérséget, valamint Szabó Pál biharugrai emlékműzeumát. Az előadások felölelték a Partium, Nagyváradi irodalmát, irodalmi topográfiáját, művelődéstörténetét, vasútnéprajzát. A Molnár Ferenc Piskarkosi Szilágyi Sámuel debreceni polihisztorról, Báthor János Partium nyelvjárásairól tartott előadást.

80. születésnapján köszöntötték az ELTE magyar nyelvtudományi intézetében **Keszler Borbála** professzor emeritust 2019. október 10-én.

A 4. partiumi szabadegyetem résztvevői (kép: mnyknt.hu)

A *Bolyai Önképző Műhely*, az egyetemközi szakkollégium munkájába mostantól folyamatosan be lehet kapcsolódni egyetemistáknak sikeres felvétellel. A foglalkozások minden hónap első szombatján vannak. További információ itt: www.bolyai-muhely.hu.

Bánk bán-búvárlatok tematikával megjelent a Magyaróra, az Anyanyelvápolók Szövetségének új folyóirata a magyartanárok számára. Az első számot ajándékként megkapja az Édes Anyanyelvünk minden előfizetője. 2020-tól a Magyar Postánál lehet a lapra előfizetni, vagy egyes számok megvásárolhatók a www.e-nyelv.hu weboldaltól is. A lap elektronikus változata ugyancsak itt érhető el.

A sikeres kezdet után 2020. március 21-én megrendezik a 2. *Kárpát-medencei korrektorkonferenciát*. A versenyfelhívás a www.e-nyelv.hu oldalon olvasható.

Ötven éve, 1970-ben, többek között Kodály Zoltán, Illyés Gyula, Váci Mihály kezdeményezésére indult meg az *Anyanyelvi konferenciák* sorozata. Az első konferenciát Debrecenben rendezték. 2020. május 23-án a 14. anyanyelvi konferenciára kerül sor Budapesten, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának rendezésében. A konferencia fő témája: 100 év Trianon, 50 év Anyanyelvi konferencia. A konferencia részletes felhívása a www.mnyknt.hu oldalon olvasható.

Olvasóink írják

Csodálkozva hallgattam a Kossuth rádió Édes anyanyelvünk műsorában az idegen szavakról szóló nyilatkozatot. A műsorban nyilatkozó nyelvészprofesszor még biztatja is az embereket, hogy nyugodtan használják az idegen szavakat. Az olyan idegen szavakat is, amelyeknek van magyar megfelelője (márpedig több mint a kilencven százalékának van!). Inkább kellene hirdetni egy olyan programot, hogy a művelt ember, közszereplő minél kevesebb idegen szót használjon. A régi munkahelyemen egy időben volt olyan kezdeményezés, hogy aki káromkodik, egy bizonyos összeget fizetett be egy külön kasszába. Kezdetben szépen gyűltek a forintok. Később egyre ritkábban csengett a persely. Bevált. Valami ilyesmit képzelnek el az idegen szavak használatával kapcsolatban is. Mi lesz ennek a szép magyar nyelvnek a sorsa, ha nem figyelünk oda. Egy nap elkezdtem számolni, hogy mennyi idegen szót hallok a rádióban. Húszot vagy huszonötig jutottam el, amikor beletartottam. Borsószik a hátam, mikor a környezetemben hallok az ilyeneket. Mikor megkérdeztem tőlük, magyarul mit jelent ez, csak hebegtek-habogtak. Hallották ettől meg attól meg a rádióban és a tévében. Mit szól ehhez az Édes Anyanyelvünk? (**Kovács Tivadar**, Bátorfyerénye)

Helyesléssel olvastam az Édes Anyanyelvünk 2018. szeptemberi számának 10. oldalán Buvári Márta cikkében: „Az *effektus* ... az angolon keresztül újra átvett latin szó, magyarul: *effektus*.” Ugyanezen szám 3. oldalának alján a Hallgatni Aranyt! című közleményben kétszer is előfordul az ugyancsak angol közvetítéssel nyelvünkbe került *projekt* szó. Örültem volna, ha a magyarul *projektum* változat szerepelt volna. (**Ádám András**, Budapest, Békásmegyer)

Rendezvények

2019. nov. 6. Igazságügyi, kriminálisztikai nyelvészeti. ELTE–Inter–Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (ELTE BTK Tanácssterem), Budapest

2019. nov. 8–9. 20. Kossuth-szónokverseny (ELTE TÓK), Budapest

2019. nov. 13. 9. Magyar nyelv napja, gála (Vigadó), Budapest

2019. nov. 15–16. A felsőoktatási intézmények Nagy J. Béla Kárpát-medencei helyesírási versenye, Eger

2019. nov. 28–29. 23. LingDok. konferencia (SZTE BTK), Szeged

2020. február 21. Anyanyelvek napja

2020. március 21. 2. Kárpát-medencei korrektorkonferenciát (Manyszi), Budapest

2020. április 17. 54. magyar nyelv hete, megnyitó ünnepség (ASZ), Eger

2020. május 23. 14. anyanyelvi konferencia, MNYKNT, Budapest

Könyvek

Balázs Géza – Minya Károly – Pölcz Ádám szerk.: A titok szemiotikája. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2019.

Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.): Szabályzat, oktatás, gyakorlat. Helyesírási verseny előadásai, feladatai és egyéb tanulmányok. Linceum Kiadó, Eger, 2019.

Büky László: Versek, szavak, szerkezetek. Weöres Sándor lírájában. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2019.

Cseke Péter: Örtüzeink parazsa. Erdélyi variációk nyelv és lélek szövetségére (1918–2018). Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018.

Csúcs Sándor: Miért finnugor nyelv a magyar? Reguly Társaság, Tinta, Budapest, 2019.

Egri Dorottya – Horváth Éva: Irodalmi kvíz-könyv érettségizőknek. Inter–IKU, Budapest, 2019.

Nyíri Péter: Nyelvtarisznia. Esszék a magyar nyelvről. Sátoraljaiújhely, 2018.

Rácz János: Kutyaasztár. 410 kutya fajta nevének eredete és a fajták bemutatása. Tinta, Budapest, 2018.

Sántha Attila: Székely szótár külsőbb és nagyobbacska gyermekeknek és cinkáknak. Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft., Budapest, 2019.

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazs.geza@gmail.com címen. Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találhatók írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvapolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

Hatvan kérdés Balázs Gézához

1. *Szülőföld?* Budapest, Rákosmező, Rákosfalva, mint Gyurkovics Tibornak.
2. *Rákosmező?* Több évszázadon keresztül volt ott országgyűlés, szorgalmaztam az emléktábláját.
3. *Szülőhely?* Méhes utca, közvetlenül a Rákos-patak partján lévő szülőotthon.
4. *Rákos-patak?* Kétévesen elragadt, majdnem befeleltam, de „megúsztam”.
5. *Úszás?* A Nyelvtudományi Intézetben „nagy úszómes-ternek” nevezték el. Később megtanultam úszni, minden héten úszom, nyáron még a Tiszában is: szeltében és hosszában.
6. *Anyanyelv?* Magyar. Felmenők közt: szlovák is.
7. *Más nyelv?* Szüleim szlovákul, németül, apám meg latingárként franciául és angolul is értett. En angolul, némettel és oroszul igyekszem magam megérteni, de latint is tanultam.
8. *Általános?* Keresztúri úti általános iskola, mostanában kitétték a falijárára, mint valami példaképet.
9. *Középiskola?* I. László Gimnázium, Kőbánya. Kőbányai gyerek voltam. A 13-as villamossal jártam gimnáziumba.
10. *Volt katona?* Hogyne! Egyetem előtt 19 évesen Hódmezővásárhelyen. Azóta is mélyen bennem él a vásárhelyi tanyavilág és erősen ő-ző nyelvjárása.
11. *Egyetemei?* 1978-ban felvettek az ELTE magyar-népművelés szakára. Életem legnagyobb élménye az ELTE. De tanítottam a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskolán, az egri Eszterházy Károly Főiskolán, és most is a Partiumi Keresztény Egyetemen. Valamint Svédországban, Szlovákiában, Hollandiában (utóbbi helyen három szemesztert).
12. *Néprajz?* Már kisgyerekként bújtam A magyarság néprajzát. 1980-ban pedig felvettek néprajz szakra is.
13. *Ki felvételiztette?* Tálasi István, Dömötör Tekla, Voigt Vilmos.
14. *Meghatározó tanár?* Középiszkolában Bicskei Éva tanár-nő, egyetemen mindenki. A magyar szellemi élet legjobbjai, irodalmárok, nyelvészek, szociálpszichológusok, antropológusok, művészettörténészek, esztéták... Hálás vagyok a tanáraimnak. Egy könyvben szeretném megírni.
15. *Legnehezebb vizsga?* Talán Zsilka Jánosnál, karizmatikus, autonóm ember volt, egy zseni. Nem is lett akadémikus. Később is sokat találkoztam és beszélgettem vele.
16. *Legjobb vizsga?* Barabás Jenő egy órányi vizsgáztatás után azt mondta, hogy alkottam egy új terminust a néprajz számára: közvetlen átadású kultúra.
17. *Nyelvésztanárok?* Pusztai Ferenc, Kiss Jenő, Fábian Pál, Rác Endre, Hajdú Mihály, Huszár Ágnes.
18. *Irodalmárok?* Sárdi Margit, Bécsy Ágnes, Király István, Czine Mihály, Németh G. Béla, Kenyeres Zoltán, Vasy Géza.
19. *Doktori téma?* A kapcsolatra utaló (fatikus) nyelvi elemek.
20. *Kandidátusi?* A pálinka Magyarországon.
21. *Habilitációs?* A magyar nyelvstratégia.
22. *Nyelvstratégia?* Én vezettem be 1996-ban.
23. *És a nyelvművelés?* Véletlenül keveredtem bele, vállaltam, és igyekeztem továbbfejleszteni.
24. *Kutatócsoport?* 2000-ben alapítottam meg a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportot, legfőbb sikere, hogy öt évente kiadja a Jelentés a magyar nyelvről című kötetet.
25. *Manysi?* A Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodát 2006-ban alapítottam, azóta is mindennap végez közhasznú nyelvi tanácsadást. 25 ezer szerkesztett kérdés-válasz olvasható a honlapon.
26. *És a Manysi?* 2014-ben elértem, hogy létrejöjjön egy új nyelvészeti intézmény. Sajnos, a kinevezett vezető tönkretette.
27. *Rádió?* 15 éves koromtól rádiózom. 1992-ben lehetőséget kaptam a Magyar Rádióban a Tetten ért szavakra. Idén volt 27 éves a műsor. Kiszámoltam: 3268 adás kering az éterben és a Média-klikken.
28. *Televízió?* Több tévéműsorom közül a legkedvesebb a Hej, hej...-sorozat a Duna Televízióban. Hét év alatt kb. 2500 adás. Erdélyben Helyes Gézának nevezték. Es Hej, hej... a címe a legújabb romániai nyelvtankönyv feladatsorainak.
29. *Sajtó?* 1986-tól írok a Magyar Nemzet Anyanyelvünk című rovatába, még Rác Endre, a rovatvezető kért fel. Mára talán a lap legrégibb munkatársa vagyok.
30. *Édes Anyanyelvünk?* A legenda Lőrincze Lajoshoz fűződik, megtiszteltetés volt, hogy később én folytathattam a rádióműsört. A lapnak pedig – Grétsy tanár úr hívására – 1992-től vagyok munkatársa.
31. *Könyvek?* Otthon kb. 6000, lakásfelújításnál 160 doboz.

32. *Kedvenc írók?* 3M (Mikszáth, Móricz, Móra), 2T (Tamási és Temesi), Jókai, Gárdonyi...
33. *Költők?* Berzsenyi, Arany, Vajda, Ady, József Attila, Pilinszky, Székely János.
34. *A kánonon kívül?* Utálom a kánont, az irodalmi megmondóemberek által sugallt besorolást. Sokat írok nem kánonikusokról: Temesiről, Karácsony Benőről, Várkonyi Nándorról, Jámorné Balog Tündéről, Hartay Csabáról.
35. *Saját könyvek?* Nem tudom, kinn van a honlapomon.
36. *No, de mégis?* Kb. 50 saját és 150 társszerzős, szerkesztett...
37. *Nyelvész vagy néprajzkutató?* Mindkettő. Újabban kulturális antropológust mondok, ebben a kultúra és nyelv összekapcsolódik.
38. *És az antropológiai nyelvészet?* Abban még jobban összekapcsolódik. En vezettem be Magyarországon.
39. *Mit jelent?* A kulturális jelenségek nyelvészeti alapú megközelítése.
40. *Etimológia?* Izgat, igyekszem kiterjeszteni térben és időben.
41. *Tanítványok?* Jó ideje évente 400–500 hallgató jár hozzám az egész karnak szóló előadásomra. Párhuzamosan több egyetemen tanítva biztos szoltam vagy 20 000 hallgatóhoz. Valós hatással nyilván kevesebbhez. Van három végzett doktórandszom.
42. *Diákújságírás?* Diákrádiósként kezdtem, Szayly József ösztönzésére 1989-ben létrehoztuk a diákújságírók egyesületét (DUE). Arra törekedtem, hogy értékelvű, korrekt újságírókká váljanak. Ma már minden médiumban van egykori DUE-s.
43. *Kukori?* A hallgatóim nevezték el így a Kultúra, kommunikáció, retorika előadásomat.
44. *Támadások?* Nem tudok róla, mert tudatosan elzárom magamtól azokat a fórumokat, ahol névtelenül véleményezgetnek, szeretnek a szennyben tocsogni.
45. *Kritikák?* Értek jogos kritikák, igyekeztem tanulni belőlük. Szépe György nyelvész (akinek köpönyegéből bújt el a modern magyar nyelvtudomány, és ő se lett akadémikus) azt mondta nekem: piszkos kesztyűt ne vegyél föl. Apám kapcsán is haláláig jó barátságban voltam vele.
46. *Barátok?* Mindennap érzem a támogatást, az emberek szeretetét.
47. *Magyar táj?* Balaton, Tisza, Somogy, Szatmár, Zemplén.
48. *Kedvenc város?* Nagyvárad: Magyarország, s Vitéz János idejében a világ közepe.
49. *Többi kedvenc város?* Szombathely, Eger, Sátoraljaúj-hegy, Kaposvár.
50. *Külföld?* Ha jól számolom, kétszer körbejártam a Földet.
51. *Honnan az indíttatás?* 2005-ig csak egyszer hagytam el Európát. Akkor Emilio Arias antropológus meghívott Közép-Amerikába, s a maja piramisok látványa megbabonázott. Új távlatok nyíltak előttem: régi civilizációk kutatása, kulturális antropológia, interkulturális kommunikáció.
52. *A legizgalmasabb expedíciók?* Mikronézia (Nan Madol romvárosa), Kolumbia (egy elveszett indián város), Guatemala (templompiramisok az őserdőben), Húsvét-sziget, Irán, Omán, Mianmar, India.
53. *Öncélú kaland?* Foglalkoztat „a kultúrák összeomlása”. Minden utamat megírtam, ezek tanulságul szolgálhatnak. Az első tíz évből állt össze a Körbejárt Föld című könyvem.
54. *Mi nem volt még?* Akasztott ember. Hogy visszakanyarodjak a Rákos-patakhoz: Akit az istenek akasztani szának, nem fül vízbe.
55. *Anyagiak?* Szégyen gazdagon meghalni.
56. *Humor?* Nagyon mélyen bennem van, segít élni, továbbmenni. Tartok a humortalan emberektől.
57. *Hobbi?* Olvasás, írás, természetjárás (gyalog, vízen, kérekpáron, sínen).
58. *Ars poetica?* Ebben a pillanatban legyen ez: „el ne feledjétek, vannak e világon keskenyvágyú vasutasok is”.
59. *Miben hozott újat?* A nyelvészetben a nyelvstratégiával, antropológiai nyelvészettel és talán a nyelvműveléssel is. A folk-lórban a mai folklór kutatásával. A szemiotika új korszakának elindításával. A pálinka a közreműködéssel lett hungarikum, s részem van az 1920 óta tiltott házi főzés folszabadtásában is. Talán tettem valamit a vasútnéprajz területén is.
60. *Mi legyen a hatvanadik kérdés?* Maradjunk az 59/59-nél: 59-ben születtem, 59 vagyok.

Blankó Miklós

Mindenekelőtt a 2019. évi harmadik számunk rejtvényeinek helyes megfejtését adjuk közre.

I. Megszöktek a magánhangzók! 1. Emeleti. 2. Múlt. 3. Mula-tó. 4. Maláta. 5. Ámulat. 6. Milota. 7. Málta. 8. Méltó. 9. Említ. 10. Multi- (főleg összetételek előtagjaként, de önmagában is).

II. Rokon gyümölcsök. 1. Mosogat. 2. Monogám. 3. Dagonya. 4. Elnyűtt. 5. Mozdony. 6. Zsugori. 7. Akadozó. A bal felső négyzetből átlósan lefelé kiolvasható szó: mogoró, a sorok átrendezése után pedig a jobb felső négyzetből induló átlóból: mandula.

III. Anagrammapárok – hét betűből. 1. A) Csalóka. B) Ólacska. 2. A) Élelmes. B) Elmesél. 3. A) Életelv. B) Elvetél. 4. A) Eszeget. B) Tegezes. 5. A) Kereszt. B) Reszket. 6. A) Kéretés. B) Értékes. 7. A) Mereszt. B) Termesz. 8. A) Murizás. B) Máriusz. (Ezzel az anagrammapárossal, valamint a következővel több megfejtőnk nem tudott megbirkózni. Az ezek közé tartozók gondoljanak arra, hogy a fejtörés még akkor sem haszon-talan időtöltés, ha nem vezet eredményre.) 9. A) Sárteke. B) Káreset. 10. A) Zsoltár. B) Sztárol.

IV. Szójátékos csattanó. Jaj, ne! Akkor meg szétszórt leszel!

Azok közül a megfejtőink közül, akik elérték a sorsolásban való részvételhez szükséges ponthatárt, ezúttal a következőknek kedvezett a szerencse, s kapják meg nyereményül Rác János Virágnévszótár című könyvét: Bozó Klára, Budapest (1105); Cinka István, Jászberény (5100); Dr. Dudás Jenőné, Monor (2200); Fábian György, Csongrád (6640); Fülöp Endre, Göd (2131); Kmettyné Balogh Zsuzsanna, Vác (2600); Nagy Anna, Budaörs (2040); Pesti Daniella, Budapest (1083); Sebestyén Nagy Csilla, Győr (9024); Tóth Tamás, Debrecen (4032).

A Pontozó új feladványai

I. Minden mássalhangzó megadunk! Olvasóinktól valóban olyan szavak megtalálását kérjük, amelyeknek konszonánsai – ez a mássalhangzók latin neve – már ott olvashatók a feladványban. Csakhogy ez minden szóból csupán egy betűnyt jelent, ugyanis mindegyikben csak egy van. Reméljük, ez is elég lesz a helyes megfejtéshez! Mindegyik szó kiderítéséért egy pont jár, a telitalálatos megfejtés tehát 10 pontot ér.

1. Fafúvós hangszer: (B)
2. Eszme: (D)
3. Hozzá tartozója, akár egész rokonsága: (F)
4. „Bölcs” védett madár: (H)
5. Régi úrmérték: (K)
6. Egyetem, díszterme, -csarnoka: (L)
7. Ausztráliai futómadár: (M)
8. Bácsika: (P)
9. Dalműrészlet: (R)
10. Jármű: (T)

II. Déligyümölcsök. Megfejtőinknek ezúttal két déligyümölcs nevét kell megtalálniuk a már szokott módon. Minde-nekelőtt ki kell tölteniük a rejtvényábrát a meghatározásoknak megfelelő válaszoknak a beírásával. Ha ezt megtették, akkor a kitöltött ábra bal felső négyzetétől a jobb alsóig megtalálják az egyik keresett gyümölcs nevét. Ha ezek után megfelelő módon átrendezik a sorokat, akkor a jobb felső saroktól a bal alsóig előbukkan a másik gyümölcsnév is. A helyes megfejtés értéke a beírandó szavakért meghatározásonként 1 pont, a két gyümölcsnévéért pedig 5-5, összesen tehát 17 pont.

1. Igen jó étvágyú
2. Főleg női ékszer
3. Rézfúvós hangszer
4. Nagyfokú buzgalom, szeretet
5. Mennyiséget kifejező szó(faj)
6. Ól leválasztott része
7. Kíváncs

III. Ki mit tesz? Rejtvényünkben a legendás vetélkedőcím-től eltérően nem arra keressük a választ, hogy ki mit tud, ha-nem arra, hogy ki mit tesz, azaz mit cselekszik, milyen „kézzel-fogható” tevékenységet fejt ki. Ennek kiderítésére olvasóink-nak tíz meghatározásra kell válaszolniuk, mindegyikre egy-egy hat betűből, illetve betűjegyből álló igével. De nem akármilyennel ám, hanem olyannal, amelynek betűi azonosak a cse-lekvést kutató meghatározásoktól balra látható két-két definí-ciónak megfelelő hárombetűs szavak betűiből álló együttesével! Ebből a hat betűből kell kialakítani a helyes választ! A Ki mi tesz? kérdésünkre válaszoló hatbetűs igék mindegyikéért 3 pont jár, a telitalálatos megfejtés tehát 30 pontot ér. Ehhez azonban, bár külön pont nem jár érte, szíveskedjenek megírni a megfejtéshez felhasznált hárombetűs szavakat is!

1. Részese belőle	(Lovat) vasal
Nyomva csúsztat	
2. (Állat) orrával a földet kapirgálja	Mássá alakít
Fekvőbútor	
3. Lónoszogató szó	(Erdőt) ritkít
Legelő, kaszáló	
4. Hasznavehetetlen holmi	(Inget) összekapcsol
Fonalon kötött csomó	
5. A kicsi négerek száma!	Erősen markol
Emberkigyó!	
6. Esetleg, talán	(Kölest) tisztít
Melyik helyen?	
7. Lapos (terület)	(Ruhát) bevesz
Éget (a nap)	
8. Lakoma	Nagy lyukú szitát
Téli ruhadarab	használ
9. Ezen a módon	Puhít
Konyhai edény	
10. Gravíroz	(Fonalat) orsóra teker
A magasugró legfőbb ellenfele!	

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a „Di-agnózis derüvel” című túldoldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük, amelyért 25 pont jár.

A közzétett rejtvények együttes értéke 82 pont, a nyere-ménykönyvért való sorsolásban azonban az is részt vesz, aki legalább 65 pontot szerzett. A feladványok megfejtését **2019. december 30-ig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének ímélcímére: gretsyl@t-online.hu

Minden olvasónak jó fejtörést és sikeres megfejtést kíván-nak a rejtvények készítői:

Grétsy László (I., III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (107.)

Nem szótározott szavak tárháza

airbnb (kiejtése: érbienbi) – online szállásfoglalási rendszer, melyben magánszemélyek adnak ki szobákat vagy egész lakásokat rövidebb időszakokra, jellemzően néhány napra vagy pár hétre. Magy.: 2008 nyarán alapították San Franciscóban. A rövidítés eredete: AirBed & Breakfast. Pl. *Airbnb*-szerűen lakásokban helyeznének el kórházi betegeket (index.hu).

body positive 1. *testpozítív*

body shaming l. *testszégyenítés*

Boldogasszony csipkéje 1. országtorta

combos – erős, pikáns ízű (ital). Pl. *combos* rozé.

Csipkebogyós, citrusos és leheletnyi szárocás összkép, *compos* savakkal és rövid utóízzel (wineartculture.hu/az-utobbi-idok-legszebb-furmintja/).

diszlájkol – a *lájkol* (kedvel, „tetszikel”) ige fordítottja: nem tetszik.

erdőpedagógia – az erdővel, erdészettel kapcsolatos pedagógiai ismeretek, képzés. Magy.: A Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kara meghirdeti az *erdőpedagógiai* szakirányú továbbképzést.

fészbukozik – a *Facebook-ozik* 'a Facebook közösségi hálózaton vizsgálódik, tevékenykedik' ige magyaros átírása

konteó – összeesküvés-elmélet (az angol *conspiracy theory* rövidítése). Magy.: A *konteó* olyan kitalált és terjesztett vélemény, amely feltételezi, hogy részben vagy egészben feltáratlan vagy indokolatlannak látszó események, cselekmények mögött konkrétan megnevezhető csoport, ember áll. Egyes források szerint a fogalmat az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség (CIA) találta ki. A magyarban (saját állítása szerint) „Tiboru” blogger használta először írásban a *konteó* szót 2008. december 10-én elindult blogjában.

kőgazdag – nagyon gazdag

manga – a képregény japán nyelvű általános elnevezése. Magy.: Japánon kívül a japán mangaká jellemző stílusában készített képregényekre használják. Alkotói a *mangakák*. Szó szerinti fordításban: véletlenszerű képek, vázlat, de mostanára a szótárakban is csak ’képregény’ jelentéssel van feltüntetve.

mangaka l. *manga*

ország torta – (2007 óta) augusztus 20-ára pályázattal kiválasztott cukrászsütemény. Magy.: 2019-ben Magyarország tortája: *Boldogasszony csipkéje* (a málna népies elnevezése alapján).

pörög – erőteljesen, lendületesen csinál valamit. Pl. benne *pörög* a vállalkozói világban.

rendszerváltoztatás – egy vélemény szerint ez az aktivitást kifejező változat jobban fedi a lényeget, mint a *rendszerváltozás*. (Használatos ezeken kívül a *rendszerváltás* is.)

szendvicses kenyér – szendvics. Tautologikus kifejezés (Szilágyság)

támadáscunami – támadásözön (pl. kommentek formájában)

testpozitív (törekvés) – a saját test elfogadása olyan-
nak, amilyen; az angol *body positive* fordítása

testszégyenítés – a tökéletlennek gondolt testalkattal kapcsolatos bántó megjegyzések összefoglaló kifejezése; az angol *body shaming* fordítása

tetszikel 1. diszlájkol

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt.

B. G.

balazs.geza@gmail.com

1					
LITER		KÖTŐSZÓ FLUOR		SZOBROT KÉSZÍTŐ	
		CSÚCS- TARTÓ		REPÜLÉS KÖRÖZVE	
A FÖLDRE PAKOL					
RÉGI EREDETŰ FÉRFINEV					
SZÁNDÉ- KOZIK					
TÖRVÉ- NYEKKEK KAPCSO- LATOS					
ROBOT- REPÜLŐ				VADÁSZ- EB- FAJTA	
BODZA- BÉL!		NÉMA GÉSA!			
		GYÉR			
GÖRDÜLŐ JÁRMŰ- ALKAT- RÉSZE					
				SULI KÖVETI!	
VÍZ- LÁGYÍTÓ SZER				TARTA- LÉK	
				KÓRUSMŰ	
AZ OXIGÉN VEGYJELE		A TÁRGY RAGJA AHHOZ TARTOZIK		TULAJ- DONKÉP- PEN, RÖV.	
				VILÁGÚR	
SZÁRNYAS LÉGI FEGYVER					
BŐR					NÉMA VETŐ!
					FÉL MÉRŐ!
HOZAM GABONA- FÉLÉBŐL		TÖLGYES GAZDÁJA			
FÉL RÉPA!		ERDÉLYI VÁROSKA			
MÉTER, RÖVIDEN		AFELÉ RÁSKAI ... (KÓDEX- MÁSOLÓ)			FEJSZE VEGE!
					FÁRÓL CSEN
ALBÁNIA NOB-JELE			ÉRINT		
			KALAPOT TISZÍTÓ		
FIATAL NŐSTÉNY BÁRÁNY				AZ ALKONYT KÖVETI	
				INDÍTÉK	
HAJÁT GÖNDÖRÍT					JAPÁN AUTÓJEL
					HONVÉD
VANÁDIUM		NÁDFAL KÖZEPE!		KOVÁCS I. ÖKLÖZŐ	
ÓRÓLVA BEJGLIBE TÖLTIK		A CSODÁK CSODÁJA!		BECENEVE FÉRFINEV	
					LA ...: BOLÍVIAI VÁROS
					POLIÉDER
DÉL, RÖV. ILYEN TA- KARMÁNY A SZÉNA					A TANTÁL VEGYJELE
					KNOCK OUT, RÖV.
AZ ÚT JELE A FI- ZIKÁBAN		AZ ÁNGY IS EZ			
		OROSZ VÁROS			
KURUC EZREDES (ANDRÁS)			ELŐTAG: KÉP- KOKAS PÁRJA!		
					AJÁN- DÉKOZ
					ÁSVÁNYI FÜSZER
MAGYAR AUTÓJEL		ÁSÍTÓ MUNKÁ- CSY-ALAK!			NORVÉG AUTÓJEL
OTTO- NAIG TA- LICSKÁZ		FÉL ÖT!			NITROGÉN
KEZDETI JOBBU- LÁS!				TÖRPE TERMETŰ LÓ	

DIAGNÓZIS DERŰVEL

– Nem tudom biztosan megmondani, hogy mi okozza a gyakori rossz közérzetét, Talányi úr. Valószínűleg az alkoholtól van.

(A páciens reagálását a számozott sorokban rejtettük el.)

Kérdések és válaszok

Hogyan kell helyesen írni a *dinoszaurusz* szó rövid alakját: *dinó* vagy *dínó*? Egy korábbi válaszuk: A helyes írásmód: *dínó* (Magyar helyesírási szótár). Ez azért érdekes, mert a szabályzat 210. oldalán hosszú *i*-vel van írva.

Általában az az alapelvünk, hogy követjük a szabályzatot, de most, úgy látszik, tévedés történt. A Magyar helyesírási szótárnál jóval később megjelent akadémiai szabályzat szerint a szót valóban így kell írni: *dínó*, *dínója*.

Hogyan írjuk: *kreatív + ipar, kreatív + ipari*?

A javasolt írásmód: *kreatívipar, kreatívipari*. A *kreatív ipari* szókapcsolat a szövegműnyezetből függően előfordulhat minőségjelzős kapcsolatként is, ebben az esetben külön kell írni. Például: *Kreatív ipari megoldásokat találtak*.

A 4G (mobilhálózat), 4K (felbontás), 3D (nyomtató) kifejezések kötőjellel vagy különírjuk?

A 3D nyomtató (MHSz. 401. o.) alapján a javasolt írásmód: *4G mobilhálózat, 4K felbontás*.

A *matrjoska baba* két szó, de hogyan írjuk a *matrjoska* várost, ha ebben az értelemben van szó róla: Mongóliában létező 540 ezer négyzetméteres várost, ami a *matrjoskáról* szól. Összesen 200 óriási baba kapott helyet a lenyűgöző parkban. (A város neve Manzhouli, és így neveznék *matrjoska városnak* vagy *matrjoskavárosnak*.)

Blankó Eszter rajza

Ez már jelentéssűrítő szóösszetételnek tekinthető, ezért az egybeírás a helyes: *matrjoskaváros*.

Hogyan helyes: *alu + cső + állvány*? (Az *alu* mint alumínium.)

Az AkH. 116. szabálypontja alapján a helyes írásmód: *alu cső-állvány*.

Hogyan helyes: *Nógrád megye szerte* vagy *Nógrád megye-szerte*?

A helyes írásmód: *Nógrád megyeszerte*.

Állásfoglalásukat szeretném kérni az alábbi összetett szavak esetében: *elektromos autó flotta, elektromos autó töltő, elektromosautó-flotta szolgáltatás, elektromosautó-töltő megoldások*.

A helyes alakok: *elektromosautó-flotta*, (AkH. 141. b), *elektromosautóflotta-szolgáltatás* (Osiris, 131. o.), *elektromosautó-töltő és elektromosautótöltő-megoldások*.

Hogyan lenne helyes: *villám töltőállomás* vagy *villám-töltő-állomás, esetleg villámtöltő állomás*?

A javasolt írásmód: *villám-töltőállomás*. Olyan töltőállomás, amely nagyon gyorsan, mindössze 25 perc alatt tölti fel az elektromos autó akkumulátorát nulláról nyolcvan százalékra.

Egybe- vagy különírjuk: *meglepetésprogram*?

Az AkH. 111. szabálypontja alapján a helyes írásmód: *meglepetésprogram* (vö. *meglepetésparti, meglepetésvendég*, AkH. 400. o.).

Ha a Bornemisza Péter Gimnáziumot rövidebb formában akarom írni, akkor a kötőjel után a *gimnázium* kisbetűvel írandó: *Bornemisza-gimnázium*?

A személynevet tartalmazó intézményneveket rendszeresen emlegetjük és írjuk rövidebb formában úgy, hogy a személynév első eleme és az intézménytípust jelölő szó kapcsolódik össze. Ilyenkor a különírást felváltja a kötőjelezés, a típusjelölő szót pedig kisbetűvel kezdjük: *Bornemisza-gimnázium* (Osiris, 218. o.).

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda nyelvi gyorsszolgálatát mindig elérhető itt: www.e-nyelv.hu

A mindennapokban gyakran mondják, hogy: *olaszba/horvátba* megyünk nyaralni. Az ilyen esetben milyen kezdőbetűvel írandó?

Mivel tulajdonnévről van szó, ezért a nagy kezdőbetűs írás a helyes: *Olaszba, Horvátba* megyünk.

Az olcsó szállás, diákszállás angol nyelvű megfelelője, a *hostel* magyar írott szövegműnyezetben használható-e *hosztelként*?

A *hostel*, *hostel* szó mind a két alakváltozatban használható (AkH. 203.).

Melyik a helyes: *wakeboardbaleset* vagy *wakeboard-baleset*?

Az idegen szavak szótagszámlálásakor a kiemeltetést vesszük alapul, ezért a helyes írásmód: *wakeboardbaleset* (vö. *pacemakerműködés*, Osiris, 276. o.).

Melyik forma a helyes az alábbiak közül: *még ha kevés is volt az időm* vagy *még ha kevés volt is az időm*?

A megengedő is szabályosan a teljes nyelvtani állítmányt követi: *még ha kevés volt is az időm*. Az élőbeszédben azonban a megengedő is gyakran a hangsúlyos mondatrész mögé kerül: *még ha kevés is volt az időm*.

Az *unszimpatikus* vagy az *antipatikus* kifejezés használata helyes, esetleg egyformán mindkettő?

Mindkettő használatos: *unszimpatikus, antipatikus*. Részletesen Grétsy László *Unszimpatikus* című cikkében ekképp írt erről: „Nyelvünkben időről időre új erőre kap az a vita, amelyik annak eldöntésére irányul, hogy melyik a jobb: az *unszimpatikus* vagy az *antipatikus*. Végso soron mindkettő egy-egy görög–latin eredetű szóra megy vissza, a *szimpátiára* és az *antipátiára*. Mindkettő nemzetközi szóvá is vált, s a németben, angolban, franciában egyaránt ezek melléknévi származékát is használják, tehát ezeket: *sympatisch, antipatisch* (német); *sympathetic, antipathetic* (angol); *sympathique, antipathique* (francia). Csakhogy a németben számos szónak kifejlődött az *un-* fosztóképzővel alkotott melléknévi származéka, többek között az *unsympatisch* forma is, és nálunk német hatásra történetesen ez, illetve ennek kissé visszalatinosított *unszimpatikus* változata is meghonosodott. Hibáztatni sem az *antipatikus*at, sem az *unszimpatikus*at nincs okom, de tapasztalataim, valamint a Google keresőprogramok gyakorisági adatai azt mutatják, hogy a főleg német mintájú fosztóképzős változatok felett egyre inkább eljár az idő. [...] Ugyanakkor seregnyi más szavunk tehermentesítheti őket, a nyelvújítók által alkotott *ellen-szenves*, továbbá a *visszataszító, visszatetsző*.”

A *júnói termet* kifejezés egészen pontosan milyen testalkatú nőket ír le?

A *júnói termet* magáról Júnóról, a szülés és a házasság római istennőjéről kapta a nevét. Magas termetű nőkre mondják, valójában nem sovány vagy vékony, hanem teltkarcsú alkatot érthetnek a kifejezés alatt.

Mit jelent a *bölyöng/böjög* és a *csiszítel* szó?

A *bölyöng* nyelvjárási szó, a jelentése: bolyong, kujtorog, ödöng. A *csiszítel* szintén: *csiszítel, csiszítul, csiszítöl, csiszítél* – erősen és tartósan dörzsöl, tisztít valamit. – *Né csiszítúd má azt a kájhát* (Pesti János – Domján Johanna: Bodai tájszótár, 2018).

Óhajtó vagy kijelentő ez a két mondat? *Szeretnék pihenőt tartani. Szeretném tudni, mi baja*.

Az óhajtó mondatok mindig tartalmaznak modális partikulát (*bár, bárcsak, vajha* stb.), a mondatban lévő ige feltételes módban áll: *Bárcsak tudnám, mi baja!* A csak feltételes módú igét tartalmazó mondat kijelentő mondat: *Szeretnék pihenőt tartani. Szeretném tudni, mi baja.* (Magyar grammatika).

Van ilyen szó: *buffog*?

A *buffog* szó jelentése: ismételtlen vagy hosszabb ideig tompa, mély, öblös hangot ad (ember vagy állat). Mélyről, erősen, tompán köhög (személy). A *buffant* jelentése: egyszer tompa, mély, öblös, ugató hangot hallat (kutya) (Régi szavak szótára, 49. o.).

Mit jelent a *gór* ige?

Az ÉKsz. meghatározása szerint a *gór* ige jelentései: 1. Dob, hajít; valahová elhány. Például: *A sarokba gorta*. 2. Gázol, tapos. A Régi szavak szótára az előbbieket mellett a következő jelentést is megadja: szór, széttűr.

Összeállította: **Minya Károly**